

Economisch - Statistische Berichten

44e JAARGANG - 18 NOVEMBER 1959 - No. 2210

machinebreuk- verzekering

Voorlichting en service
door een Nederlands bedrijf
met 60 jaar ervaring.

PROVIDENTIA

N.V. ALGEMEENE
VERZEKERING-MAATSCHAPPIJ
PROVIDENTIA

AMSTERDAM-C.
HERENGRACHT 376
TELEFOON 222120

Financiering
en verzekering
van invoer-
uitvoer-
en
transito-zaken

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

DE NEDERLANDSE PARTICIPATIE MAATSCHAPPIJ N.V.

te Amsterdam wenst over te gaan tot
aanstelling van een

MEDEWERKER

die belast zal worden met de behan-
deling van onderwerpen, welke zich
voordoen bij beleggingen in aandelen
van ondernemingen. Gegadigden moeten
tot zelfstandig werken in staat zijn en
een zodanige vooropleiding en even-
tueel praktijk hebben, dat zij, onder meer,
aan de hand van cijfermateriaal omtrent
de financiële positie van ondernemingen
rapporten kunnen uitbrengen. Ofschoon
voltooid studie in de vakken, welke
voor deze werkzaamheden van belang
zijn, tot aanbeveling strekt, zullen ge-
gadigden in het bijzonder een praktisch
gerichte belangstelling voor bedrijfs-
economische vraagstukken moeten heb-
ben. Leeftijd tot 35 jaar. Kandidaten
zullen eventueel worden uitgenodigd
voor een psychologisch onderzoek.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven
brieven met volledige inlichtingen over leef-
tijd, opleiding en praktijk en vergezeld van
een recente pasfoto voor 30 november a.s.
aan de **Nederlandsche Stichting voor
Psychotechniek**, Wittevrouwenkade 6,
Utrecht, onder nummer E.S.B. 32445.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
Telefoon redactie: 0 10 52939. Administratie: 0 10
38040. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Com-
merce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening
260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steen-
weg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de
Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen
f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts
worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.*

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor
Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties
te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
69300, toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aan-
vraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten”
f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt
zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van
redenen te weigeren.*

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers;
J. Tinbergen; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens
de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De grote droogte en de prijs van rundvlees

De laatste weken wordt veel aandacht geschonken aan de toestand waarin de veehouderij verkeert als gevolg van de aanhoudende droogte. De ruwvoederpositie van veel bedrijven is in het gedrang gekomen, waardoor, oppervlakkig beschouwd, een meer dan normale afzet van rundvee zou kunnen plaatshebben. Hoe is nu de werkelijke situatie? Gesteld kan worden dat er momenteel van een voor de boer catastrofale ontwikkeling in aanvoer en prijs van rundvee geen sprake is. Het aantal slachtingen van rundvee geeft, evenmin als de import en de export van vlees, in vergelijking met het voorgaande jaar een schokkende ontwikkeling te zien en het marktbeeld gedraagt zich tot nu toe rustig.

De rundvleesprijs is aan een seizoenbeweging onderhevig. Van november tot mei zien wij onder normale omstandigheden een geleidelijke stijging der prijzen optreden. Eind mei, begin juni zijn de veeprijzen het hoogst, waarna een daling optreedt tot november. In de figuur is het prijsverloop van november 1957 tot november 1958 aangegeven. Ter vergelijking zijn ook de prijzen over 1959 vermeld. De prijs verloopt over het algemeen tegengesteld aan de aanvoer. Tegen het einde van het weideseizoen, in september/oktober, heeft normaliter een vergroot aanbod plaats van rundvee. Veelal is geen voldoende stal-

ruimte aanwezig om alle dieren die men gedurende de zomer heeft gehad aan te houden. Blijkens de figuur treedt dan ook een prijsdaling op, een prijsdaling, die tot nog toe zeker niet abnormaal is geweest.

Gezien de reeds gereleveerde slechte voederpositie op veel bedrijven zal de overgang van de weide naar de stalperiode dit jaar echter gepaard kunnen gaan met een grotere uitstoot van rundvee dan normaal het geval is. Hierdoor bestaat er kans op een drastische prijsval. Er is echter een aantal factoren te noemen, die de vleesprijs voor een dergelijke ontwikkeling kunnen behoeden. In de eerste plaats is het voor de boer niet aantrekkelijk extra vee te verkopen, wat in het voorjaar weer moet worden aangekocht. Deze neiging wordt momenteel nog ver-

sterkt door het feit, dat de direct aan de boer uitbetaalde melkprijs zeer gunstig is t.o.v. het vorig jaar en deze winter waarschijnlijk belangrijk boven de garantieprijs zal liggen. Hierdoor zal men eerder geneigd zijn het vee aan te houden en eventueel meer krachtvoer te kopen. Voorts kan nog gewezen worden op het feit dat de prijs van het substituuat varkensvlees op het ogenblik vrij hoog is, hetgeen de rundvleesprijs tot steun zal zijn.

Het Produktschap voor Vee en Vlees beschikt bovendien over een aantal middelen om ineenstorting van de prijs te voorkomen. Als eerste mogelijkheid kan worden genoemd het invriezen van vlees. In de vergadering van 20 oktober jl. heeft het Produktschap besloten het invriezen van vlees

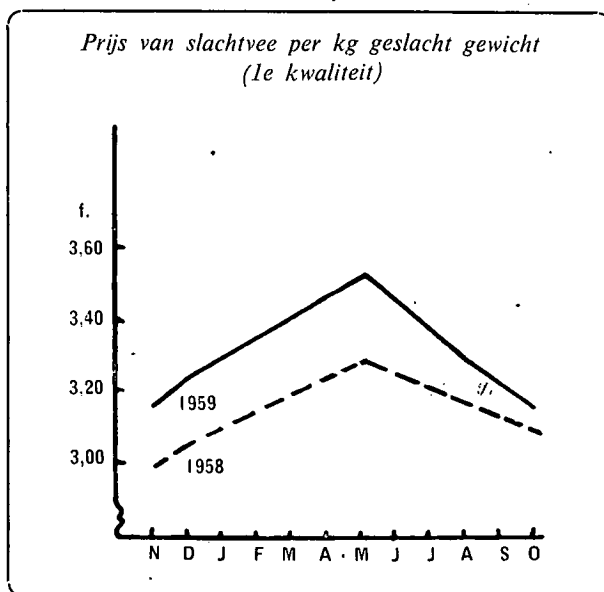
te stimuleren door het geven van een toeslag van 20 cent per kg vlees met been. Het risico van het invriezen blijft voor rekening van het bedrijfsleven. Verwacht mag echter worden dat hiervoor op het ogenblik belangstelling bestaat, te meer daar het niet denkbeeldig wordt geacht, dat er over enkele weken van Franse en Belgische zijde grote belangstelling voor slachtvee zal bestaan. Bovendien zal in het komende voorjaar het aanbod van mager vee, dat nodig is voor de bereiding van vleeswaren, gering zijn. Wanneer nu door grote aanvoer in de komende weken de prijs de neiging zal hebben te dalen, zal hij steun onder-

vinden van de extra-vraag naar in te vriezen vlees:

Andere maatregelen die eventueel getroffen kunnen worden om de prijs te ondersteunen zijn: 1. het onderbreken van de invoer van slachtvee, resp. verlenging van de looptijd van reeds afgegeven invoertoewijzingen; 2. het uit de markt nemen van lopende invoertoewijzingen en 3. het bevorderen van export van vee naar markten, waarheen normaal niet wordt uitgevoerd. Ten slotte kunnen ook de door de georganiseerde landbouw gestimuleerde ruwvoederacties mede van invloed zijn om een groter dan normaal aanbod van rundvee te voorkomen. De over het algemeen ten opzichte van de groothandelsprijzen toch al starre consumentenprijs, zal in de nabije toekomst dan ook zeker niet dalen.

Leidschendam.

F. H. BORN, econ. drs.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De grote droogte en de prijs van rundvlees, door Drs. F. H. Born	987	Ingezonden stuk:	
Het hoger onderwijs op zoek naar vernieuwing, door Mr. H. J. Woltjer	988	Rotterdam en het Sloeplan, door Drs. M. C. Verburg met een naschrift van H. H. Horsting ..	1000
Persoonlijke leningen en de structuur van het bankwezen, door Drs. B. Kastelein	994	Boekbespreking:	
Surinaamse kanttekeningen, door G. C. A. Mulder, B.Sc., Ps.D.	997	Dr. Ir. J. de Hoogh: Pachtprijsbeheersing en landbouwprijsbeleid in Nederland, bespr. door Ir. S. H. de Jong	1002
Aantekening:		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans ...	1002
Het verslag over 1958 van de Centrale Bank van Suriname	999		

Aan de hand van een drietal publikaties, t.w. van Dr. J. Luning Prak, Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk en van de Commissie voor Statistiek van het Interuniversitair Contactorgaan, wijdt schrijver in dit artikel enige beschouwingen aan het proces van vernieuwing dat met betrekking tot het hoger onderwijs in ons land aan de gang is. Het is — zo zegt schrijver — hoopvol, dat het gesprek over de talloze problemen, waarvoor ons hoger onderwijs zich gesteld ziet, zich over wijder kring verbreidt en verdiept en dat dit reeds heeft geleid tot verbeteringen. Alles gaat evenwel traag en wij zijn nog ver af van een optimale situatie, waarin onderwijs, academisch milieu en aanleg harmonisch op elkaar inwerken. Het meest wezenlijke daarvan onttrekt zich aan iedere regeling. Dat wordt bepaald door de menselijke factoren, door docenten, staf en studenten, die het beste geven, niet alleen wat zij hebben, maar wat zij zijn. Maar in hoeverre deze factoren tot hun recht komen hangt mede af van de inrichting van het onderwijs en deze is naar schrijvers mening nog voor verdere verbetering vatbaar.

Het hoger onderwijs op zoek naar vernieuwing

„School en Universiteit van Morgen”, door Dr. J. Luning Prak, Scheltema en Holkema N.V., Amsterdam 1958, 112 blz., f. 3,90.

„Het Amerikaanse onderwijs en zijn betekenis voor Nederland”, door Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk, G. W. van der Wiel & Co., Arnhem 1958, 83 blz., f. 3,20.

„De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980”, rapport van de Commissie voor Statistiek van het Interuniversitair Contactorgaan. Uitgeverij W. de Haan N.V., Zeist 1959, 127 blz., f. 5,90.

Het is nog niet zo lang geleden, dat het hoger onderwijs een plaats in de samenleving vervulde min of meer gelijk aan die van een salon in de woning van de gezeten burgerij, waar het eigenlijke leven buitenom gaat. Universiteiten en hogescholen werden in zekere zin als een luxe beschouwd. De maatschappij had slechts aan een beperkt aantal academici passende posities te bieden.

Thans vormt het tekort aan wetenschappelijk en technisch gevormde krachten in alle landen een kernprobleem van wereldpolitieke betekenis. Wetenschap en hoger onderwijs zijn buiten hun ivoren toren getreden en staan nu midden in het volle leven. Zij zijn hartaderen van de moderne maatschappij. Zuivere wetenschap, die alleen om haar zelfs wille beoefend wordt, en wetenschap, dienstbaar gemaakt aan de belangen van de maatschappij, gaan op steeds uitgestrekter gebieden hand aan hand samen in voortdurende, vruchtbare wisselwerking.

Op het gebied van de geneeskunde heeft deze binding tussen natuurwetenschap en techniek altijd bestaan. De schakel tussen natuurwetenschap en techniek werd in de vorige eeuw gelegd, toen de empirische ontwikkelingsgang van de ingenieurskunde geleidelijk een vaste fundering kreeg in de natuurwetenschappen. Technische vindingen waren niet langer afhankelijk van de toevallige verschijning van een genie of de gelukkige inval van een uitvinder, maar konden door methodische gebruikmaking van de in de zuivere wetenschap verkregen kennis van de orde en de krachten in de natuur stelselmatig worden bevorderd. Dit inzicht vond gemakkelijker en uitgebreider ingang,

naar mate de universiteiten de ontwikkeling van de wetenschap sterker tot hun taak rekenden en daarvoor met instituten en laboratoria werden uitgerust, waarin tegelijk nieuwe wetenschappelijke onderzoekers werden gekweekt, die het werk van hun voorgangers konden voortzetten of in de maatschappij in praktische toepassing brengen.

De totstandkoming van deze wetenschap, opleiding en techniek heeft ten tempo van de technische ontwikkeling steeds hoger opgevoerd en zal dit voorlopig nog onafzienbare tijd blijven doen. In de eerste wereldoorlog is men voor het eerst bewust het wetenschappelijk onderzoek op grote schaal gaan organiseren, aanvankelijk alleen voor oorlogsdoeleinden, maar toen de resultaten ook bruikbaar bleken voor de economie in vreedstijd, is men in diezelfde lijn doorgegaan. Van die tijd af dateren de research-organisaties van de verschillende landen. In die tijd werd ook bij ons het initiatief tot oprichting van T.N.O. genomen, die echter pas in 1932 tot stand kwam. Gebrek aan inzicht bij ons volk in de mogelijkheden van wetenschap en techniek en een zekere zelfvoldaanheid als gevolg van onze betrekkelijke welstand deden ons deze bron van inkomen verwaarlozen.

Dit is pas na de laatste oorlog anders geworden. Het was toen voor ieder duidelijk, dat we voortaan in de eerste plaats zouden moeten leven van het intellect, waarover we beschikken. Maar dit stelt ons thans voor een dubbel probleem. Andere landen waren ons vóór in het scheppen van betere voorwaarden, waaronder de maatschappij het snelste en het beste van de in de wetenschap besloten mogelijkheden kan profiteren. Deze achterstand hadden we in te halen, maar tevens deed zich het tekort aan academisch gevormde krachten, die de ontwikkeling moesten dragen, sterk gevoelen.

Het bewuste streven naar verbetering van de voorwaarden voor wetenschappelijk onderzoek en doelgerichte overdracht van nieuw verworven kennis aan de maatschappij vormt een grondslag voor de industriële ontwikkeling. Iedere schrede voorwaarts op het pad van de wetenschappelijke en technische vooruitgang opent weer nieuwe mogelijkheden. Daarvan kan echter slechts worden gebruik gemaakt, voor zover gekwalificeerde krachten aan-

wezig zijn. Hieraan bestaat allerwege een groot tekort. De georganiseerde wetenschap heeft de behoefte aan academisch gevormde mankracht in een sneller tempo doen stijgen dan het hoger onderwijs in zijn natuurlijke, geleidelijke groei kon bijhouden. Hierdoor heeft het zwaartepunt van de problematiek zich na de tweede wereldoorlog verplaatst van de organisatie van de research naar de opleiding van de krachten, die voor de verdere ontwikkeling van de wetenschap en haar praktische toepassingsmogelijkheden nodig zijn. Wil ons land zijn levenspeil op westers niveau handhaven, dan zal het, vooral ook omdat het arm aan grondstoffen is, zijn potentieel intellect tot steeds hogere graad moeten blijven opvoeren. We staan voor de opgave met het buitenland te moeten concurreren door vervaardiging van hoogwaardige produkten tegen gelijke of lagere prijzen bij stijgende lonen en misschien ook nog bij kortere arbeidstijden. Dit stelt aan de produktie-methoden de allerhoogste eisen. Het komt hierbij meer aan op de voorbereiding van het produktieproces dan op de produktie zelf. Dit vraagt veel en hooggeschoold intellect. De scholingsgraad van een volk bepaalt goeddeels zijn levensstandaard. Zo gezien is alles wat men ten koste legt aan verbetering van het onderwijs, te beschouwen als een diepte-investering ter opvoering van de welvaart.

Het is de verdienste van Dr. J. Luning Prak in een geschrift „School en Universiteit van Morgen” ook van zijn kant op deze dingen met een welversneden pen de aandacht te hebben gevestigd. Zijn betoog getuigt van een visie op de functie van het onderwijs in de moderne maatschappij, die men bij vele schrijvers over onderwijsproblemen node mist. Behalve op de bevolkingstoename wijst hij op de technische evolutie, die zich in steeds hoger tempo blijft doorzetten en ook het onderwijs voor ongekende problemen stelt. Hij waarschuwt tegen de gezapige tevredenheid, waarmee men in Nederland op deze uitdaging reageert. Om belangstellenden gelegenheid te geven het pedagogisch slagveld te overzien neemt hij verschillende aspecten van ons onderwijsstelsel onder de loep. Hij volgt hierbij niet een strakke lijn. Tal van onderwerpen passeren de revue. Veelal kan men het met de strekking van het betoogde eens zijn zonder van de juistheid van de gebezigde argumenten dadelijk overtuigd te geraken. Men krijgt de indruk, dat de schrijver zo verontrust is door het gevaar, dat ons volk de wereldontwikkeling niet bijhoudt, dat hij zich nauwelijks tijd gunt zijn argumenten zorgvuldig te wegen ¹⁾.

Wanneer de schrijver constateert, dat het er met de Nederlandse industrie verre van fraai voorstaat en wij niet alleen ver achter blijven bij Zweden en Zwitserland, maar in produktiviteit en nationaal inkomen in de achterhoede staan, dicht bij Italië en Portugal, dan valt het moeilijk dit oordeel in overeenstemming te brengen met een artikel van Drs. L. Brakel in dit blad ²⁾, waarin men leest, dat per economisch actieve het nationaal inkomen het hoogst is in Nederland en België.

Sommige problemen zullen in werkelijkheid wel wat gecompliceerder liggen dan schrijver het doet voorkomen. De klacht over de lage investering per arbeider in de Nederlandse industrie komt men ook elders tegen, maar wanneer het Centraal Economisch Plan daartegenover

¹⁾ De volgende opmerkingen ontleen ik aan een contact met de heer R. Ruiter, medewerker van het Centraal Planbureau, waarvoor ik hem zeer erkentelijk ben.

²⁾ Zie: „Internationale produktiviteitsvergelijking”, door Drs. L. Brakel in „E.-S.B.” van 10 december 1958, no. 2162.

stelt, dat Nederland tegenwoordig 18 à 19 pCt. van het nationaal inkomen bespaart en daarmee het hoogste investeringspercentage in de westelijke landen heeft, dan mag op deze tegenstrijdigheid toch wel worden ingegaan.

Ook de stelling, dat Nederland op het gebied van de research achter blijft, vraagt steviger fundering. Het Centraal Economisch Plan 1959 geeft indicaties, die op het tegendeel wijzen.

In de verklaring van de geografische verdeling van de scholen wordt de vraag of de regionale spreiding van de intelligentie misschien ook samenhangt met de spreiding der scholen, niet aangeroerd.

In het adstrueren van zijn visie gaat schrijver telkens uit van de opvatting, die de intelligentie beschouwt als een op zichzelf staande, meetbare factor, die de onderwijsresultaten in overwegende mate zou beheersen.

Meer overtuigend lijkt hetgeen bijv. het Rapport over een onderzoek naar de stand van het Gewoon Lager Onderwijs in Noord-Brabant hierover zegt:

„Het in de opzet van het onderzoek aangenomen uitgangspunt, dat het mogelijk zou zijn de intelligentie als verklarende omstandigheid van verschillen in schoolprestaties te benaderen, bleek achteraf niet juist. Het I.Q., zoals dit met de meeste gangbare tests wordt en ook in het Brabants onderzoek werd vastgesteld, is blijkbaar geen adequate indicatie van de intelligentie als oorzakelijke factor van onderwijsresultaten. Het duidt een complex gegeven aan, waarin aanleg, milieu en ontvangen onderwijs een rol spelen, die de leerlingen in staat stellen een bepaald prestatieniveau te bereiken en er is geen reden om in dit complex gegeven de aanlegcomponenten als dominerend te beschouwen. Aan het I.Q. komt derhalve niet het magisch aureool als indicator van de verstandelijke aanleg toe, dat er — óók in onderwijskringen — zo vaak aan wordt toegekend”.

Maar de praktische opvattingen van de heer Luning Prak zijn sterker dan zijn leer. Volgens zijn intelligentie-indeling van onze bevolking zou niet meer dan 2½ pCt. geschikt zijn voor het hoger onderwijs. In 1957 waren er 4.600 mannelijke eerstejaarsstudenten, dat is ruim 5 pCt. van de aantallen 18- à 19-jarigen. Dit zou er op wijzen, dat de intelligentiegrens al 100 pCt. overschreden zou zijn. Niettemin bepleit schrijver uitbreiding van het aantal universiteiten en hogescholen.

We gaan aan deze inconsequenties voorbij en onderschrijven gaarne de strekking van zijn betoog, dat er het nodige moet gebeuren, wil ons hoger onderwijs zijn functie naar de eisen van onze tijd kunnen vervullen. Wie van het rapport over „De ontwikkeling van het aantal academici tot 1980” van de Commissie voor Statistiek van het Interuniversitair Contactorgaan, dat mede ten behoeve van de Commissie Spreiding Hoger Onderwijs werd opgesteld, heeft kennisgenomen, zal daaraan nauwelijks twijfelen. De inleiding geeft de volgende schets:

„Voor al na 1870 heeft het hoger onderwijs een sterke groei doorgemaakt, welke zich o.m. uit in de aantallen academici, studenten en studiemogelijkheden.

Tussen 1900 en 1955 nam het aantal academici met beroep toe van ruim 10.000 tot bijna 48.000, het aantal studenten van nog geen 4.000 tot 30.000 en het aantal eerstejaars van circa 600 tot circa 4.500. Het aantal instellingen van hoger onderwijs steeg van 4 tot 10 en het aantal faculteiten of zelfstandige studierichtingen van 21 tot 56.

Verwacht mag worden, dat deze ontwikkelingen in de toekomst zullen voortzetten onder invloed van structurele factoren, die de behoefte aan academici bepalen en die enerzijds uitgaan van de maatschappij, anderzijds van het hoger onderwijs zelf.

Tot de factoren die uitgaan van de maatschappij, kunnen worden gerekend: groeiende bevolking, grotere welvaart, toenemende produktie volgens steeds gecompliceerdere produktie-methoden, een steeds grotere vraag naar voortgezet onderwijs, toenemende gecompliceerdheid van maatschappelijke organisatievormen, wettelijke en sociale maatregelen, enz.

Daartegenover hebben de toeloop tot het hoger onderwijs en de ontwikkeling van wetenschap en research steeds nieuwe terreinen van werkzaamheid voor academici geopend, waardoor de behoefte aan academici wordt gestimuleerd.

De genoemde factoren zijn nauw met elkaar verbonden; zo is bijv. voor een verdere groei van de welvaart of van de medische en sociale zorg een voortgaande ontwikkeling van de wetenschap en van het aantal academici noodzakelijk.

Dit beeld laat nog niet uitkomen het steeds hogere tempo, waarin de ontwikkeling zich blijft doorzetten.

De heer Luning Prak geeft als verklaring voor de grote toeloop naar het hoger onderwijs alleen de geboortegolf na de oorlog. De stijging van de aantallen leerlingen en studenten bij het voorbereidend hoger middelbaar en het hoger onderwijs is echter slechts voor de helft daarop terug te brengen. Behalve de bevolkingstoename is ook de belangstelling voor deze vormen van onderwijs aanzienlijk gestegen. Deze factor veroorzaakt voor de andere helft de gesignaleerde aanwas.

Met de heer Luning Prak kunnen we ons afvragen, welke waarde we mogen toekennen aan al die toekomstvoorspellingen van statistici, demografen en planologen, maar dan moeten we ons ervoor hoeden van hun werkwijze een al te simpele voorstelling van zaken te geven. Zij zelf zijn de eersten om te erkennen, dat de extrapolatie van een waarnemingenreeks over enkele decennia op de toekomst een onvolkomen middel is voor een werkelijk betrouwbare prognose. Zij laten dan ook niet na er telkens weer op te wijzen, dat de waarnemingen moeten worden bijgehouden. Wanneer de werkelijkheid dan van de voorspelling blijkt af te wijken, kunnen dadelijk verwaarloosde of nieuwe factoren opgespoord worden, die de ontwikkeling mede beïnvloeden, waarna de prognose kan worden bijgewerkt.

Wanneer men aldus te werk gaat, zal dit nog geen hechte basis geven voor een toekomstig beleid. Wel laten zich daaraan echter indicaties ontleen, waarnaar de globale voorzieningen zullen moeten worden getroffen, die nodig zijn om de te verwachten ontwikkelingen op te vangen. De verantwoordelijke instanties kunnen zich dan ook enige voorstelling maken van de vermoedelijke gevolgen van het nalaten van enige voorziening. Dit is al veel waard, in elk geval beter dan wanneer het beleid uitsluitend van subjectieve toekomstverwachtingen afhangt. Men moet zich echter vooral niet laten misleiden door een schijnobjectiviteit van de getalsmatige uitkomsten van deze voorspellingen. „Mathematics can tell you the consequences of your beliefs”³⁾. Men moet zich van de vooronderstellingen, waarop de vooruitberekeningen berusten, bewust zijn.

In dit opzicht nu is op het terrein van het hoger onderwijs bijzondere waakzaamheid geboden, omdat krachten van binnen en van buiten werkzaam zijn, die nog belangrijke verschuivingen en veranderingen in zijn maatschappelijke functie en interne structuur teweeg kunnen brengen. De stroomversnelling in de ontwikkeling van wetenschap en maatschappij na de oorlog werkt ook aan de negentiende-eeuwse fundamenten van de academische veste. Waartoe dit zal leiden, valt nog niet te zeggen. Het gesprek over de eisen, welke de maatschappij aan de academicus mag en de universiteit moet stellen, en de implicaties daarvan voor de inrichting van het hoger onderwijs, is volop aan de gang.

Wat is de doelstelling van hoger onderwijs? Welk type van academici staat ons daarbij voor ogen? Of moeten we

³⁾ Alfred North Whitehead: „Adventures of ideas”, blz. 130.

verschillende typen onderscheiden? Verlangt de maatschappij de vakbekwame of een „allround” academicus, specialisten of „generalisten”, of beide?

Aan toenemende specialisatie valt bij de voortgaande uitbreiding van de wetenschap niet te ontkomen; wat blijft er over van algemene vorming? Biedt het studium generale een oplossing? Of moet dit in de vakstudies worden ingebouwd? Bestaat er ook behoefte aan een algemene academische studie, die zich niet tot een bepaald gebied van wetenschap beperkt?

Afgestudeerden zijn al bijna dertig jaar, voordat zij klaar zijn met hun studie en militaire dienst; is dit niet veel te laat? Duurt de universitaire studie niet te lang? Een vraag, die ook de heer Luning Prak verontrust.

Is het wel nodig allen te beoordelen naar hun graad van bekwaamheid tot zelfstandige beoefening van de wetenschap? Is deze maatstaf wel de juiste voor een groot aantal studenten, die daarvoor aanleg of ambitie missen, maar wel over de nodige intelligentie en andere kwaliteiten beschikken en wier maatschappelijke waarde door enige jaren van wetenschappelijke vorming wordt verhoogd, maar weer daalt door te lang verblijf aan de universiteit? En wanneer men voor deze categorie baccalaureaatsstudies van kortere duur inricht, moeten deze dan in afzonderlijke instituten naast de gangbare studies worden georganiseerd of ingebouwd in het bestaande universitaire systeem? In het laatste geval leidt dit tot de vraag, of het kandidaatsexamen een dubbele functie met een differentiatie-mogelijkheid in de beoordeling moet worden toegekend, enerzijds als doorgang naar de hogere studies, anderzijds als afsluitend baccalaureaatsexamen, dat door de maatschappij als geldig academisch toegangsbewijs wordt aangemerkt.

Moeten de academische studies meer op de praktijk worden gericht en verdienen de toegepaste wetenschappen ook op het gebied van de geesteswetenschappen meer aandacht? Of gaat het juist om de fundamenteel-wetenschappelijke vorming, het vermogen om problemen op wetenschappelijke wijze aan te vatten, en moet men de vorming van jonge academici tot practici aan de maatschappij overlaten?

Hoe maakt men een academische gemeenschap tot een levende werkelijkheid? Hoe zijn de onderlinge verhoudingen tussen docenten, staf en studenten? En wat is ieders plaats en verantwoordelijkheid? Is de wens naar studie-(bege)leiding verenigbaar met het behoud van een gezonde academische vrijheid? Is de vrees gegrond, dat van het hoger onderwijs niet meer zou overblijven dan een hoger opleidingsinstituut?

Maken de uit vroeger tijden stammende organisatie en bestuursvorm de universiteit niet zo moeilijk bestuurbaar, dat zij onmachtig is tijdig te reageren op nieuw opkomende eisen, die de immer voortschrijdende ontwikkeling van wetenschap en maatschappij zullen blijven stellen?

Deze en andere vragen zijn aan de orde van de dag en maken het twijfelachtig of de verdere ontwikkeling van ons hoger onderwijs zich wel rechtlijnig uit het verleden zal voortzetten. De kwalitatieve factoren zijn zeker even belangrijk als de kwantitatieve en kunnen verschuivingen in de prognoses teweegbrengen.

Antwoorden op al die vragen, die het beleid beheersen, zijn er nog steeds niet. De meningsvorming is langzaam op gang gekomen en zeker nog niet afgesloten. We doen net alsof we eindeloos de tijd hebben om ons te blijven bezinnen, beraden, overleggen, discussiëren en

polemiseren. Onderdehand blijft het meeste bij het oude.

In hoeverre ons onderwijs bij dat van andere landen ten achter staat, zal de toekomst uitwijzen, maar dan kan het te laat zijn. De geestelijke en materiële uitdaging, die de wereld ons stelt, kunnen we alleen aanvaarden, wanneer we ons onderwijs ook metterdaad zonder onnodig tijdverlies naar de eisen van de tijd en de mogelijkheden van ons land en zijn bevolking weten te verbeteren. Er is periculum in mora.

Kennisneming van het onderwijs in andere landen kan ertoe bijdragen ons niet alleen de goede kanten van ons eigen onderwijs bewust te maken, maar ook de tekortkomingen daarin gemakkelijker te ontdekken. In dit opzicht heeft Prof. Dr. H. M. H. A. van der Valk met zijn publikatie over het Amerikaanse onderwijs en zijn betekenis voor Nederland ons een uitstekende dienst bewezen.

Over het algemeen is het een hachelijke onderneming onderwijsstelsels van verschillende landen met elkaar te vergelijken. Deze laten zich alleen beoordelen tegen de achtergrond van de samenleving van ieder volk, waarin historie en traditie, volksaard en cultuur, economische en sociale factoren een rol spelen. Dit doet schrijver op een wijze, die de man van wetenschap tekent, onbevagen, kritisch observerend, vergelijkend, ontledend, onderzoekend en verklarend. Hier is iemand aan het woord, die als oud-hoogleraar met het Nederlandse hoger onderwijs door en door vertrouwd is en dit na zijn vestiging in Amerika geleidelijk meer op een afstand is gaan bekijken om, na ook het Amerikaanse onderwijs te hebben leren kennen, tot een vergelijking van beide stelsels te komen en ons de uitkomsten van zijn bevindingen ter nadere overweging voor te leggen. Schrijver vraagt slechts niet wantrouwend tegenover iedere nieuwigheid te staan en deze reeds bij voorbaat af te wijzen, maar maant ons tevens kritisch te blijven en alleen datgene over te nemen wat voor ons onderwijs nuttig is en in onze eigen sfeer past.

Belangrijk zijn de beschouwingen, die schrijver wijdt aan het Amerikaanse College. Hij wijst erop, dat de culturele vorming volgens onze wet geen functie van de universiteit is en aan de eigen werkzaamheid van de student wordt overgelaten. Volgens het hangende wetsontwerp behoort het mede tot de doelstelling van het hoger onderwijs aandacht te besteden aan de persoonlijke vorming van de studenten. In verband met de Leidse plannen tot instelling van algemeen vormende baccalaureaatsstudies is dit punt van actuele betekenis. Schrijver wijst erop, dat het studium generale, dat na de oorlog werd opgezet met het oog op de algemene vorming van de student, zijn doel heeft gemist, omdat het geen integrerend onderdeel van de studie vormde. De specialisatie schreed verder voort en voor de meeste studenten bleek het onmogelijk een moeilijke vakstudie te combineren met het verkrijgen van een algemene ontwikkeling. De eigen studie gaat altijd voor, want zonder titel of diploma is het in Nederland bijzonder moeilijk een positie in de maatschappij te verwerven. Tegenwicht tegen de eenzijdigheid van de specialisatie biedt ons hoger onderwijs nauwelijks. In dit opzicht vervult het „Liberal Arts College” een belangrijke functie. Het is opmerkelijk, dat Amerika, waar men alleen nieuwere ontwikkelingen zou verwachten, een vorm van hoger onderwijs bewaard heeft, die de „artes liberales” uit de Middeleeuwen nog het meeste nabij komt. Er is een grote verscheidenheid in de inrichting van deze colleges, die echter alle uitgaan van drie beginselen:

1e. er zijn bepaalde zaken, die een academicus moet weten;

2e. elk studieprogramma moet voldoende elastisch zijn om aangepast te worden aan individuele verschillen en persoonlijke keuzen en

3e. verschillende onderdelen dienen goed georganiseerd en op elkaar afgestemd te zijn.

De student dient intellectuele vaardigheid en algemene kennis te combineren, kennis van de wereld van de natuur, van de menselijke samenleving en van menselijke idealen, aspiraties en waarden. Het gemis van een van deze onderdelen is een „serious crippling of the mind”.

Het mag waar zijn, dat op het college de tekorten van de „high school” moeten worden ingehaald en bij ons de middelbare school die taak voor een belangrijk deel reeds vervult, maar dan toch op een andere manier.

Prof. Fagginger Auer, emeritus-hoogleraar van de Harvard Universiteit, zegt van het Amerikaanse onderwijs dat het feitenkennis niet onderschat, maar toch als voornaamste doel van alle instructie ziet de vorming van de persoon als zodanig; niet „weten”, maar „zijn” is de hoofdzaak. „Education aims at the good man, the good citizen and the useful man” (Harvard Report 1945). Feitenmateriaal, waarmee men niets weet uit te richten, wordt een onverteerbaar brok kennis, dat aan de vorming in de weg staat in plaats van die te bevorderen. „Zonder feitenkennis kan geen oordeel worden gevormd, maar zonder oordeel is het met feitenkennis bezwaarde geheugen blind”⁴⁾.

Een belangrijke constatering van Prof. Van der Valk is, dat het Amerikaanse College meer geeft dan de Nederlandse baccalaureaatsstudies. Het „Liberal Arts College” verenigt verschillende functies in zich: algemene vorming, eindpunt van een studie en voorbereiding voor verdere studie. De algemene vorming van de student vindt vooral in de eerste twee jaren plaats; in de laatste twee jaren kiest hij een hoofdvak. Daarmede gaat hij de maatschappij in of gaat hij doorstuderen.

Het Nederlandse baccalaureaat is slechts als eindstudie bedoeld. Zolang het geen doorgang biedt naar de hogere studies en niet in het kandidaatsexamen is ingebouwd, zal het als tweederangs worden aangemerkt en evenmin als het studium generale tot leven kunnen komen, omdat het niet voortkwam uit de overtuiging van de noodzaak van zelfhervorming en slechts als een concessie aan de maatschappij wordt getolereerd in plaats van als een wezenlijk bestanddeel van het hoger onderwijs in de normale studies geïntegreerd. Men mist daarin ook de combinatie van algemene vorming en vakstudie, die juist het Amerikaanse College zo waardevol maakt. De baccalaureaatsstudies in de economische en in de natuurwetenschappen beogen alleen een vakstudie, terwijl in de Leidse plannen het studium generale weliswaar geleidelijk tot een bepaald veld van concentratie wordt ingeperkt, maar zonder academische erkenning, die — zo nodig onder enkele aanvullende voorwaarden — principieel gelegenheid geeft tot verdere studie. Durft men deze stap niet te doen, omdat men al te zeer de nadruk blijft leggen op de verworven kennis van het vakgebied en het niet aandurft met een beoordeling van het algemene wetenschappelijke niveau, dat een student op een breder terrein dan alleen dat van de vakstudie bereikt heeft? Vormt het feit, dat het hoger onderwijs in de latere studie jaren na het kandidaatsexamen (bachelors)

⁴⁾ Prof. Dr. J. A. C. Fagginger Auer: „Amerika, zoals het leeft, werkt en denkt”, blz. 42 e.v.

in Angelsaksische en Westeuropese landen naar gehalte en inrichting niet zo ver meer uiteenloopt, niet een aanwijzing, dat aan de eigen maatstaven niet te veel waarde moet worden toegekend? Langs verschillende wegen wordt hetzelfde niveau bereikt, maar de ene weg geeft betere toegang tot de maatschappij en kost minder slachtoffers dan de andere.

Het gaat niet om de werkelijk goede studenten. Die komen er toch wel en een lange studie is aan hen besteed. Het gaat evenmin om de uitgesproken zwakkeren. Men moet er zich bij neerleggen, dat er altijd een groep zal zijn, die niet meekomt, zeker zolang men bij de toelating geen selectie toepast. Het zou tegenover de beteren niet verantwoord zijn alle energie te besteden aan de slechtsten.

Het zijn de studenten zonder uitgesproken wetenschappelijke begaafdheid, maar met gezond verstand en goede eigenschappen, die in ons hoger onderwijs over het algemeen moeilijk tot hun recht komen. Zij vallen onderweg af of blijven veel te lang hangen tot ze eindelijk met pijn en moeite de eindstreep hebben behaald. In beide gevallen hebben zij aan maatschappelijke waarde ingeboet. De posities, waarvoor zij in aanmerking komen, vragen niet zo zeer zelfstandige wetenschappelijke arbeid als wel een algemene wetenschappelijke fundering, toegespitst op het terrein van hun toekomstige werkkring. Hun bekwaamheden zullen zich in de praktijk van het leven pas goed kunnen ontplooien. Daarom is het voor hen zelf en de maatschappij van de grootste betekenis, dat zij deze onmisbare maatschappelijke aanvulling op hun opleiding kunnen krijgen, terwijl ze nog jong genoeg zijn. Het is verkeerd, wanneer het hoger onderwijs hen te lang vasthoudt. Deze middengroep zou er ten eerste bij gebaat zijn, wanneer de academische studies zo werden ingericht, dat de eerste academische graad, evenals in de Angelsaksische landen, ook toegang geeft tot de maatschappij. Voor deze categorie is het de moeite waard zich te blijven inspannen tot opvoering van het studierendement⁵⁾ en verkorting van de studieduur. Het rapport over het aantal academici tot 1980 gaat er van uit, dat deze hetzelfde zullen blijven. Het is te hopen, dat dit uitgangspunt straks zal blijken onjuist te zijn geweest.

We kunnen niet bij alle belangrijke opmerkingen stilstaan, die schrijver over het Amerikaanse onderwijs maakt.

Hier te lande hoort men telkens weer stemmen opgaan, die het hoger onderwijs in navolging van het Amerikaanse voorbeeld meer op de behoeften van de praktijk willen afstemmen. In dit verband is het goed op te merken, dat de Amerikanen zelf juist bezig zijn de gevaren van vervlaking, die deze opvatting voor het hoger onderwijs geeft zich beter bewust te worden. Amerika ziet in, dat het veel te ver gegaan is in het toegeven aan de eisen van de praktijk en de „basic research” al te zeer heeft verwaarloosd. Terecht vestigt schrijver hierop onze aandacht. Een universiteit voor toegepaste wetenschappen, zoals Dr. J. Ch. W. Verstege onlangs in de Nieuwe Rotterdamse Courant⁵⁾ heeft bepleit, zou ditzelfde gevaar lopen. Het gaat niet zo zeer om het voor de maatschappij wetenswaardige, als wel om het verwerven van inzicht en begrip, het zich eigen maken van de meest fundamentele kennis, die de academische studie de diepgang geeft, zonder welke van hoger onderwijs niet gesproken kan worden. Bij de uitgebreidheid van de studiestof zal, gegeven de beschikbare studietijd, telkens weer een keus gedaan moeten worden en dan zal

men zich allereerst moeten concentreren op de grondslagen der wetenschap, de wortels der kennis, waarop de toepassingen berusten. Wanneer het mogelijk is daarbij tevens een verbinding met de praktische toepassing te leggen, zal dit de actualiteit van het onderwijs ten goede komen. Ook didactisch is dit belangrijk en het betekent tegelijk een betere voorbereiding op de praktijk. Maar dit zijn nevenvoordelen, die het wezen van de academische studie niet raken. Men moet het grotendeels aan de maatschappij overlaten de in het hoger onderwijs wetenschappelijk gevormde krachten verder te vormen voor de praktische uitoefening van de academische beroepen.

Ten slotte nog enkele opmerkingen over de goede elementen van het Amerikaanse onderwijs, die schrijver in zijn recapitulatie speciaal naar voren brengt en waarvan hij meent, dat wij iets zouden kunnen leren, te weten:

1. kapitaalintensieve produktie;
2. grotere flexibiliteit en verhoogde efficiency;
3. differentiatie van het onderwijs;
4. menselijke verhoudingen en zelfwerkzaamheid.

Aan het eerste punt kan ik snel voorbijgaan. De technische uitrusting van ons hoger onderwijs kan, naar ik meen, over het algemeen de toets van de vergelijking doorstaan, voor zover het betreft laboratoria e.d. Wel is er groot ruimtegebrek, maar gelet op de enorme sommen, die zijn aangevraagd om daarin te voorzien, is verbetering in het zicht.

Mechanische hulpmiddelen voor het onderwijs zullen bij ons niet gemakkelijk ingang vinden en toch mogen we aan de mogelijkheden, die daarin besloten liggen, niet zo maar voorbijgaan. Het is nog betrekkelijk weinig bekend, dat langzaam lezen, dat een oorzaak kan zijn van een trage studiegang, soms het gevolg is van een verkeerde lestechniek en het mogelijk is met behulp van bepaalde apparaten het leestempo op te voeren. Waarom zou de universiteit deze service niet bieden?

Schrijver ziet ook perspectieven voor het televisie-onderwijs aan de universiteiten en hogescholen. Deze gedachte is thans bij de Stichting Film en Wetenschap in studie.

In „the age of acceleration” komt het ook op onderwijsgebied aan op flexibiliteit en efficiency. Er vindt volgens schrijver op geen enkel gebied zo'n grote verspilling van menselijke krachten plaats, d.w.z. er is waarschijnlijk nergens zo'n geringe efficiency als in het onderwijs. Dit is evenwel niet zichtbaar in de besloten sfeer, waarin het onderwijs zich bevindt. Evenals een producent, die met verouderde produktiemethoden werkt, wel subjectief, maar niet objectief volgens het rationaliteitsbeginsel handelt, kan ook een land op onderwijsgebied hetzelfde doen. In de internationale wedloop om intellect, die door de spoetnik in een nog ernstiger stadium is gekomen, heeft ieder land zijn beste krachten te geven voor beter onderwijs in al zijn lagen ter verhoging van zijn culturele, geestelijke en materiële welvaart. Een van de middelen daartoe is verhoging van de efficiency.

De decentralisatie maakt het onderwijs in de Verenigde Staten meer flexibel dan het onze en biedt gemakkelijker gelegenheid tot experimenten, die vaak later van blijvende waarde zijn. Dat ook op het College een zekere flexibiliteit bestaat in die zin, dat een student een jaar kan inhalen of langer kan werken, nemen we gaarne aan, maar op dit punt is het moeilijk een soepeler stelsel te bedenken dan het onze, dat de student vrijwel onbepaalde vrijheid laat zelf te bepalen, wanneer hij zijn examens wenst af te leggen.

⁵⁾ Zie: N.R.C. van 26 en 27 augustus 1959.

In ander opzicht is deze ongebonden vrijheid juist een zwakte in ons hoger onderwijs en kan het gebrek aan efficiency eerder als een gevolg van een te grote flexibiliteit worden gezien.

Wel achten we met schrijver het een voordeel van het Amerikaanse systeem, dat de universiteiten de studenten voor alle vorderingen, die hij in zijn studie maakt, punten toekent, die ook door andere instellingen van hoger onderwijs worden erkend. Hierdoor voelt de student zich niet belemmerd naar een andere universiteit te gaan. Bij ons worden alleen universitaire examens erkend, maar vaak niet de vorderingen die men in een of meer vakken elders heeft behaald. „De student moet zich dan op de nieuwe hoogleraar en zijn colleges instellen, d.w.z. opnieuw veel parate kennis leren”, is de opmerking van schrijver, waarmee hij een niet te verheven indruk van ons hoger onderwijs geeft. Zou hierin één van de oorzaken liggen, dat de Nederlandse student zo honkvast is?

In verband met de toenemende differentiatie van de maatschappij vreest schrijver, dat bij de noodzakelijke uitbreiding van ons hoger onderwijs meer gelet wordt op uitbreiding van het bestaande dan op de noodzaak van differentiëring. In een tijd van voortdurende veranderingen moet men zich meer dan ooit instellen op een toekomstige ontwikkeling met onberekenbare factoren. Even belangrijk als het is te weten hoeveel artsen, economen, ingenieurs, leraren, enz. over 10 of 20 jaren nodig zijn, even veel importantie heeft de vraag na te gaan, welke behoefte er in de toekomst aan andere specialisten zal zijn. Er kan nooit een teveel aan deskundigen op een nieuw terrein zijn, vooral omdat het arbeidsterrein van vele Nederlandse deskundigen wereldomvattend is. Voor zoverre een land zich niet tijdig weet aan te passen, d.w.z. voor zoverre het niet snel genoeg voldoende mensen opleidt in de zich telkens wijzigende samenleving, verspilt het geld, en produktieve krachten. Deze gedachtengang kan men ook aantreffen in de plannen voor een nieuwe instelling van hoger onderwijs in het Oosten van het land, neergelegd in de rapporten van de hoogleraren Groenman, Van Hasselt en Van Heek.

In gelijke richting gaat ook het pleidooi van Dr. Verstege voor een hogeschool voor toegepaste wetenschappen, dat we al aanhaalden:

„Het probleem van de vernieuwing van ons hoger onderwijs kan men beter niet zozeer zien als een probleem van wijziging van de bestaande instellingen, maar ook en vooral als een probleem van een andere aanpak naast de bestaande en algemeen gebruikelijke. Er zal nog heel veel geëxperimenteerd moeten worden en juist uit het naast elkaar bestaan van verschillende systemen zal men lering kunnen trekken. Bovendien zal op deze wijze de maatschappij de nodige verscheidenheid van hogeschoolde intellectuele krachten toegevoerd krijgen, terwijl de verscheidenheid van persoonlijke structuur der studerende ook een grotere verscheidenheid in onderwijsmogelijkheden en -systemen wenselijk maakt”.

We kunnen dit betoog volledig onderschrijven. Alleen ligt voor ons de oplossing niet uitsluitend in de toegepaste wetenschappen.

Wat betreft de mogelijkheden om nieuwe wegen in te slaan, wijst Prof. Van der Valk erop, dat in het verleden nieuwe onderwijsinstellingen, die baanbrekend werk hebben verricht, steeds uit het particuliere initiatief zijn ontstaan en hoe langzaam de Overheid met de vernieuwing van het onderwijs pleegt te zijn. Geen wonder, wanneer men denkt aan de talloze instanties, die de Overheid heeft te raadplegen, voordat zij aan de hand van de grootste gemene deler van alle gehoorde meningen haar standpunt

kan bepalen. Daarom zal de Overheid, wil zij voldoen aan de maatschappelijke behoefte aan differentiatie en vernieuwing op het gebied van het onderwijs, allereerst ruimte moeten laten voor particuliere initiatieven, die gezond worden bevonden.

Het nauwe contact tussen hoogleraar en student, dat in de Amerikaanse universiteiten zo opvalt, verklaart schrijver uit het aanpassingsvermogen en de zelfstandigheid, die de student als kind op school heeft geleerd. Hij heeft zich leren uiten en, omdat het creatief vermogen is gestimuleerd, bij elk probleem de aspecten leren onderkennen. Niet zonder ironie merkt schrijver op, dat verschillende Nederlandse hoogleraren, die in Amerika rondreisden of doceerden, onder de indruk kwamen van de grote belangstelling van de Amerikaanse student met over het algemeen geringere kennis — natuurlijk in Nederlandse ogen — van het onderwerp. Met instemming haalt hij aan het oordeel van een Engelse hoogleraar: „The American boy has more to know, has a greater desire to know and is more influential once he finds out — unless the deficits in his schooling have prematurely blunted his self-confidence. His naturalness and ease enable him to draw out the restrained faculty member”.

Deze weetgierigheid en dorst naar kennis treffen we maar weinig aan bij onze leerlingen en studenten. Het onderwijs heeft de belangstelling gedooft of gedood, althans niet kunnen wekken. Als een van de oorzaken noemt schrijver dat het onderwijs in Nederland te receptief is. Dit houdt verband met de andere doelstelling, die wij aan het onderwijs toekennen. Daarbij ligt nog te veel de nadruk op het bijbrengen van de hoeveelheid objectieve kennis. Hierop zijn de inrichting van ons onderwijs en het examenstelsel nog goeddeels afgestemd.

In zijn inaugurele oratie wijst Prof. Idenburg op de nieuwe eisen, die voor het onderwijs voortvloeien uit de economische, sociale en culturele veranderingen in de structuur van de maatschappij. Met de uitbreiding van de nijverheid en het dienstenverkeer worden ook de eisen verzaamd, welke aan kennis en intelligentie worden gesteld. De kennis, die hier verlangd wordt, betreft niet zozeer de materie van het weten als wel de kracht van het weten, een schouwen van de dingen in onderling verband. Op het dynamische aspect der cultuurvorming dient de nadruk te vallen. Het accent moet worden verlegd van de grootte van het bezit aan objectieve cultuurgoederen naar de graad waarin deze goederen, subjectief tot de persoon zijn ingegaan, van het objectief-meetbare naar het subjectief-waardeerbare. Dan zal het onderwijs recht kunnen doen aan aspecten der persoonlijkheid, welke thans worden verwaarloosd en gaven kunnen bevruchten, die thans worden veronachtzaamd. „Welk een menselijke mogelijkheden” — verzucht Idenburg — „worden verspild terwille van eisen waarvan noch de maatschappelijke noch de wetenschappelijke waarde vaststaat”⁶⁾.

Het mag waar zijn, dat Amerika te veel naar de andere kant is doorgeslagen en vooral op de high school ook onmisbare fundamentele kennis heeft geofferd aan het vormingsideaal, maar dat neemt niet weg, dat wij nog een heel eind die richting uit kunnen gaan zonder gevaar in dezelfde fout te vervallen.

Er is nog veel in ons onderwijs, dat de waarschuwing van Whitehead⁷⁾ tegen „inert ideas” ter harte kan nemen:

⁶⁾ Dr. Th. J. Idenburg: „Mensen gevraagd”, blz. 12 e.v.

⁷⁾ Alfred North Whitehead: „The Aims of Education”, blz. 13 en 14.

In dit artikel gaat schrijver na welke betekenis het verstrekken van zgn. persoonlijke leningen heeft voor de structuur van het Nederlandse bankwezen. Na aandacht te hebben geschonken aan de kenmerken van de persoonlijke lening definieert schrijver de structuur van het bankwezen als de functionele opbouw van het bankwezen. Vervolgens stelt hij, dat het optreden als directe partij op de nog steeds groeiende markt voor consumptieve kredietverlening aan particulieren als een belangrijke nieuwe functie van de algemene banken kan worden bestempeld, en daarmee dus als een structuurverandering van ons bankwezen. Het verstrekken van persoonlijke leningen ziet schrijver als een nieuwe stap op deze weg, en wel de duidelijkste, meest directe en meest strikt georganiseerde. De praktische betekenis van deze nieuwe fase in de evolutie in de structuur van ons bankwezen acht hij vooralsnog gering, doch zij biedt z.i. interessante perspectieven.

Persoonlijke leningen en de structuur van het bankwezen

Het is nu ongeveer een jaar geleden dat enkele grote algemene banken in ons land overgingen tot het verstrekken van zgn. „persoonlijke leningen”, zulks in navolging van de overeenkomstige instellingen in Engeland. In dit artikel zal de vraag aan de orde worden gesteld wat de betekenis hiervan is voor de structuur van het Nederlandse bankwezen. Vooraf is het echter gewenst enige aandacht te besteden aan de beide genoemde begrippen afzonderlijk. De nieuwigheid van de persoonlijke lening, althans voor de algemene banken, en de verschillende opvattingen die omtrent het begrip structuur van het bankwezen blijken te bestaan, rechtvaardigen deze behandelingswijze.

Persoonlijke leningen.

De term is een letterlijke vertaling van het Engelse „personal loans”. Het zijn leningen, te verstrekken aan particulieren, en bestemd voor privé-doeleinden. Zij worden verstrekt zonder zakelijke zekerheid, zijn van beperkte omvang en looptijd, en zijn niet tussentijds opzegbaar door de bank. Aflossingsschema en rentepercentage worden

van te voren gefixeerd. De rente wordt prenumerando over het gehele bedrag en de gehele looptijd verrekend. Bij overlijden van de kredietnemer vóór algeheel aflossing worden de nog niet opeisbare termijnen kwijtgescholden.

De naam is een goede typering, omdat het persoonlijke element wel zeer op de voorgrond staat. Dit geldt niet alleen voor de besteding, maar ook voor de wijze van verkrijging. Om voor een dergelijk krediet in aanmerking te komen, dienen nl. op een aanvraagformulier een aantal gegevens van zeer persoonlijke aard te worden verstrekt, zoals inkomen over de laatste jaren (met bewijsstukken), burgerlijke staat, financiële positie, eventueel de werkgever, referenties e.d.

De belangrijkste kenmerken van dit soort leningen werden door Dr. Gans¹⁾ zeer kernachtig samengevat als „detailhandel in blanco afbetalingskrediet”, hierbij dus duidend op de beperkte omvang, het ontbreken van zakelijke zekerheid en het vaste aflossingsschema.

¹⁾ In de rubriek „Geld- en kapitaalmarkt” in „E.-S.B.” van 3 september 1958.

(vervolg van blz. 993)

„that is to say, ideas that are merely received into the mind without being utilised, or tested, or thrown into fresh combinations. In the history of education, the most striking phenomenon is that schools of learning, which at one epoch are alive with a ferment of genius, in a succeeding generation exhibit merely pedantry and routine. The reason is, that they are overladen with inert ideas. Education with inert ideas is not only useless: it is, above all things, harmful — *Corruptio optimi, pessima*. Except at rare intervals of intellectual ferment, education in the past has been radically infected with inert ideas. That is the reason why uneducated clever women, who have seen much of the world, are in middle life so much the most cultured part of the community. They have been saved from this horrible burden of inert ideas. Every intellectual revolution which has ever stirred humanity into greatness has been a passionate protest against inert ideas. Then, alas, with pathetic ignorance of human psychology, it has proceeded by some educational scheme to bind humanity afresh with inert ideas of its own fashioning”.

Het is hoopvol, dat het gesprek over de talloze problemen, waarvoor ons hoger onderwijs zich gesteld ziet, zich

over wijder kring verbreidt en verdiept en reeds geleid heeft tot verbeteringen, maar het gaat alles traag en de maatschappij wacht en de wereld staat niet stil. We zijn nog ver af van een optimale situatie, waarin onderwijs, academisch milieu en aanleg harmonisch op elkaar inwerken. Het meest wezenlijke daarvan onttrekt zich aan iedere regeling. Dat wordt bepaald door de menselijke factoren, door docenten, staf en studenten, die het beste geven, niet alleen wat zij hebben, maar wat zij zijn. Maar in hoeverre deze factoren tot hun recht komen hangt mede af van de inrichting van het onderwijs. Dit is nog voor verdere verbetering vatbaar. De wegen, die men daarbij moet gaan, worden aangegeven door de uitgangspunten en doelstellingen, die men voor ogen heeft. Dat kwam nog eens duidelijk naar voren in de studie van Prof. Van der Valk, die ons met het Amerikaanse onderwijs confronteert. Op het proces van vernieuwing, dat aan de gang is, zal deze studie ongetwijfeld katalyserend werken.

²⁾s-Gravenhage.

Mr. H. J. WOLTJER.

Een tweetal opmerkingen zou ik hierbij willen maken. De eerste betreft het blanco-karakter van het krediet, m.a.w. het risico van de bank. De omvang hiervan hangt af van de richtlijnen der bankdirecties en van de wijze waarop deze richtlijnen door de betrokken beambten worden gehanteerd. De indruk bestaat dat men t.a.v. dit punt wel zéér voorzichtig is. In een artikel in „De Zakenwereld”²⁾ wordt bijv. vermeld dat in verschillende gevallen een reflectant slechts een gedeelte van het door hem gevraagde bedrag kreeg, hoewel hij eigenlijk aan de inkomensnorm voldeed. Daarbij werd dan de toezegging gedaan dat na prompte aflossing van deze eerste schuld de bank bereid was het resterende bedrag ook te verschaffen. Op deze wijze valt het risico voor de bank dus nogal mee! De vrij hoge effectieve rente van deze leningen hangt dan ook waarschijnlijk meer samen met de relatief hoge administratiekosten dan met de risicograad voor de banken. De ervaringen in de Verenigde Staten, waar het systeem reeds in 1928 werd ingevoerd, wijzen ook wel in deze richting: de verlies door wanbetaling zijn daar zeer gering. Opgemerkt moet worden dat typisch Amerikaanse omstandigheden daarbij uiteraard een belangrijke rol spelen; rechtstreekse vergelijking is dan ook niet mogelijk.

Een tweede opmerking betreft een kenmerk van de persoonlijke leningen, dat door de heer Rodrigues Brent in een artikel in dit blad³⁾ naar voren werd gebracht, wanneer hij schrijft:

„De bank bemiddelt niet t.b.v. één tussen partijen reeds vastgestelde transactie, maar verschaft de verbruiker een krediet, waarmee hij ter markt een vrije keus kan doen uit de gehele verscheidenheid van artikelen en diensten”.

Dat is dus wat wij kunnen noemen de vrije beschikkingsmacht. Deze opvatting is echter wel wat aan de ruime kant. De besteding van de lening is nl. onderworpen aan de goedkeuring van de bank. Hierbij gelden o.a. als normen:

- a. de besteding moet in de privé-sfeer liggen en
- b. zij moet in overeenstemming zijn met de persoonlijke omstandigheden van de aanvrager.

Dit betekent toch wel een belangrijke beperking van de „vrije beschikkingsmacht”. Dat door de banken geen controle op de besteding wordt uitgeoefend, verandert hieraan, in principe weinig.

Tot slot van deze paragraaf nog een résumé van de voornaamste voorwaarden, zoals die door de betrokken Nederlandse banken zijn vastgesteld:

minimum bedrag:	f. 500
maximum bedrag:	f. 4.000 resp. in overleg
leeftijdsgrenzen aanvrager:	25-55 resp. 21-62 jaar.
aflossing:	in 6, 12, 18 of 24 maanden, resp. in 6-24 maanden (d.w.z. 19 verschillende termijnen mogelijk).
rente:	5 pCt. over gehele bedrag en gehele looptijd, bij vooruitbetaling te voldoen.

De structuur van het bankwezen.

Pogingen om in de bestaande literatuur een omschrijving van het begrip „structuur van het bankwezen” te vinden, brachten een merkwaardig feit aan het licht. Structuur en structureel zijn een soort modewoorden geworden, die te pas — en waarschijnlijk vaker nog: te onpas — worden gebruikt, zonder dat het daarbij nodig wordt geoordeeld

²⁾ „Persoonlijke leningen; de ervaringen van ruim een half jaar”, 27 juni 1959, blz. 652-653.

³⁾ „Verschil tussen afbetaling en persoonlijke lening” in „E.-S.B.” van 22 oktober 1958.

deze begrippen te definiëren. Dit geldt niet alleen t.a.v. de structuur van het bankwezen. Agrarische en industrie-structuur, structuur van de groothandel, uitgavenstructuur, structuurpatroon, structuurbeleid, structurele veranderingen, structurele problemen enz. enz. zijn termen die wij nagenoeg dagelijks tegenkomen. Klaarblijkelijk wordt verondersteld dat de lezers (en toehoorders) wel weten wat bedoeld wordt. Inderdaad bestaat er ook wel een soort algemene opvatting over de globale inhoud van deze begrippen. Structureel is iets wat fundamenteel is, wat op de lange duur wel veranderen kan maar toch — meestal — over een kortere periode gezien constant blijft⁴⁾; het is een soort achtergrond waartegen zich het dagelijks gebeuren laat projecteren, en, dikwijls, verklaren enz.

Toch moet met het gebruik van deze terminologie mijns inziens voorzichtigheid worden betracht, omdat het aanleiding kan geven tot misverstand en verwarring. Buitengewoon illustratief in dit verband is een geestig artikel van de hand van Prof. F. Machlup⁵⁾ met de veelzeggende titel: „Structure and Structural Change: Weaselwords and Jargon”. De schrijver haalt in dit artikel een aantal plaatsen uit de internationale literatuur aan, en komt daarbij tot niet minder dan 25 verschillende betekenissen van de begrippen structuur en structurele verandering!

Dat een en ander ook op het gebied van het bankwezen aanleiding kan geven tot misverstanden, kan met de volgende citaten uit enkele Nederlandse publikaties worden weergegeven:

1. „Van noemenswaardige wijzigingen in structuur (behoudens voortgeschreden concentratie) en functionele betekenis van deze bedrijfstak immers is hier te lande geen sprake geweest”⁶⁾.
2. „Aanzienlijk zijn de structuurveranderingen geweest, die zich in het Nederlandse bankwezen reeds vóór de oorlog, maar vooral sinds het uitbreken daarvan hebben voltrokken”⁷⁾.

Het lijkt niet al te gewaagd te veronderstellen dat deze zo verschillende uitspraken meer een gevolg zijn van een verschil in interpretatie van het begrip structuur, dan van een wezenlijk verschil van opvatting.

Het is verleidelijk te trachten dit aan de hand van de betreffende artikelen te „bewijzen”. Dit zou echter een min of meer uitvoerige bespreking vereisen van deze artikelen, waarvoor het hier niet de aangewezen plaats is. Ik volsta daarom met het vermelden van mijn conclusies: ik meen dat Klaasse met het woord structuur niet anders bedoeld dan externe organisatie, en daarnaast de functionele opbouw onderscheidt, terwijl Verrijn Stuart juist deze functionele opbouw als structuur aanduidt, althans de functionele betekenis „inlijft” in zijn structuurbegrip.

Het voorkomen van de woorden „structuur van het bankwezen” in het opschrift van dit artikel brengt, na het bovenstaande, de taak mee dit begrip te definiëren. Ik ga daarbij uit van de algemene definitie uit Koenen-Endepols: structuur is de wijze waarop een samengesteld geheel is

⁴⁾ Zo niet, dan is er een „structuurbreuk”!!! Prof. Dr. L. J. Zimmerman: „De economische structuur van arme en rijke landen” in Maandschrift Economie n°. 11, augustus 1959. In dit artikel wordt door Zimmerman nog eens de reeds eerder door Verdoorn geciteerde definitie van het begrip structuur van Wagemann aangehaald.

⁵⁾ Zeitschrift für Nationalökonomie, Band XVIII, Heft 3, 31 August 1958, blz. 280 e.v.

⁶⁾ „De huidige positie van het bankwezen”, in De Financiële Koerier van 3 januari 1958, door Drs. C. A. Klaasse.

⁷⁾ „Enkele structuurveranderingen in het Nederlandse bankwezen; een terugblik”, in 100ste Kwartalbericht Amsterdamsche Bank (eerste kwartaal 1953), door Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart.

opgebouwd. „De banken”, zegt Mallens ⁸⁾, „zijn in de eerste plaats kredietinstellingen. Alle banken tezamen vormen het bankwezen van een land”. Nu zijn er verschillende soorten banken, die zich economisch gezien, vooral onderscheiden door hun verschillende functie(s) in het kredietverkeer. Het bankwezen is dus een samengesteld geheel, waarvan de onderdelen zich met name onderscheiden door hun verschillende functie. Ik wil daarom de structuur van het bankwezen definiëren als: de functionele opbouw van het bankwezen (als ik het goed zie dezelfde definitie dus als die van Prof. Verrijn Stuart).

Aan de hand van deze definitie zal thans nader worden ingegaan op de in de inleiding gestelde vraag.

Persoonlijke leningen en de structuur van het bankwezen.

Wanneer de betekenis van de persoonlijke leningen voor de structuur van het bankwezen zou worden bepaald door de opschudding die bij de introductie werd veroorzaakt resp. in Engeland en Nederland, zou er in beide landen een geheel verschillend beeld ontstaan. In Engeland heeft deze introductie, in augustus 1958, nogal wat stof doen opwaaien. Na de opheffing van de kredietbeperkende maatregelen — voorzomer 1958 — die sinds de dertiger jaren in Engeland vrij rigoureuus waren gehandhaafd, volgde eerst een sterke en nogal spectaculaire uitbreiding van de belangen der grote banken in een aantal huurkoopfinancieringsmaatschappijen. Kort daarop kwam de met groot vertoon aangekondigde introductie van de persoonlijke lening, eerst door Midland's Bank, en direct nagevolgd door bijna alle grote „clearing banks” ⁹⁾. Het zeer gezaghebbende blad „The Economist” bijv. schreef ¹⁰⁾:

„Now, as this week's excitement has so clearly shown, the general public has made the startling and delightful discovery that the banks are in the lending business”.

Dat na het initiële enthousiasme de ontwikkeling ook in Engeland niet helemaal heeft gebracht wat er van werd verwacht, is o.a. in dit blad besproken ¹¹⁾.

In ons land was de situatie geheel anders. Er was niet die „credit squeeze” zoals men die in Engeland kende en bovendien waren verschillende banken door middel van eigen dochtermaatschappijen reeds rechtstreeks bij de huurkoopfinanciering betrokken. Daarom was de invoering van de persoonlijke lening bij ons meer een zeer voorzichtige nieuwe stap op een reeds eerder ingeslagen weg dan een onderdeel van een min of meer revolutionaire ontwikkeling, zoals in Engeland.

Bovendien, of misschien juist daardoor, ging de introductie in ons land met veel minder ophef gepaard. Na een persconferentie en enkele verspreide commentaren heeft men er weinig meer over gehoord. Ook de verhouding tussen de banken die het systeem wél, en die welke het niet invoerden, was anders, nl. lager, dan in Engeland. Propaganda wordt er nauwelijks gemaakt; een sterk argument als de lagere prijs in vergelijking met de huurkoop bijv. wordt niet gehanteerd.

De resultaten schijnen overigens naar verhouding te zijn. Volgens het reeds eerder geciteerde artikel in „De Zakenwereld” bedraagt de gemiddelde looptijd nog geen jaar, terwijl het gemiddelde bedrag beneden de f. 1.000 ligt. Totaalcijfers konden niet worden verstrekt; hoewel

⁸⁾ „De structuur van het Franse bankwezen”, proefschrift Tilburg, 1958, blz. 7.

⁹⁾ Ten slotte nog gevolgd door de zgn. „personal cheque accounts”, eveneens door Midland's, echter niet nagevolgd.

¹⁰⁾ „Competition in lending”, 30 augustus 1958, blz. 685.

¹¹⁾ „Het Engelse bankwezen en de persoonlijke leningen” in „E.-S.B.” van 4 februari 1959.

hierover dus geen zekerheid bestaat, kan wel worden verondersteld, dat het totaalbedrag gering zal zijn ¹²⁾.

In uitgangssituatie en ontwikkeling was er dus wel enig verschil tussen Engeland en ons land. Dit is wellicht een van de oorzaken geweest dat in Engeland de betekenis van de persoonlijke leningen voor de structuur van het bankwezen aanvankelijk werd overschat, en in Nederland werd, en tot op zekere hoogte nog wordt, onderschat.

Om dit in te zien moeten wij, vasthoudend aan de gekozen definitie: structuur is functionele opbouw, letten op de functie(s) van de algemene banken, de actieve financieringsfunctie wel te verstaan. Deze is van oudsher geweest: de verlening van korte kredieten aan het *bedrijfsleven* (denk aan de voorkeur voor de self-liquidating kredieten). Hierin is in zoverre verandering gekomen dat thans waarschijnlijk het aantal kredieten met middellange looptijd wel wat toegenomen is.

In en na de oorlog is daarbij gekomen de kredietverlening op grote schaal aan de *Overheid*; vgl. de grote portefeuilles schatkistpapier van de algemene banken. Daarnaast is er een nieuwe, potentieel grote, kredietmarkt ontstaan, nl. die van de *consumptieve kredietverlening* aan *particulieren*, vooral in de vorm van het afbetalingskrediet. Vóór de invoering van de persoonlijke leningen waren de algemene banken reeds op verschillende wijzen bij dit consumentenkrediet betrokken. Min of meer incidenteel voor zover leningen aan particuliere bestaande relaties een consumptief karakter droegen, en indirect door leningen aan het bedrijfsleven waar deze werden gebruikt voor de financiering van afbetalingszaken.

Het optreden als directe partij op deze in omvang nog steeds groeiende deelmarkt kan m.i. als een belangrijke nieuwe functie van de algemene banken worden bestempeld, en daarmede dus als een structuurverandering van ons bankwezen.

Dit is begonnen met het oprichten van eigen financieringsmaatschappijen waarvan, zoals Klaasse het in zijn geciteerde artikel uitdrukt, de passieve financiering afzonderlijk werd gearrangeerd. (N.B. Bedacht moet worden dat lang niet alle door de financieringsmaatschappijen verstrekte leningen consumptief zijn).

De betekenis van de persoonlijke leningen zie ik vooral in dit kader. Het is een nieuwe stap op deze weg, en wel de duidelijkste, meest directe en meest strikt georganiseerde. Dat deze wat schoorvoetend werd gezet is begrijpelijk, gezien de nieuwigheid voor de algemene banken van dit soort „detailwerk”. Naarmate ervaring verkregen wordt zal deze schroom — aan beide zijden van de markt — wel verdwijnen. Zeker wanneer men kans ziet de gemiddelde bedragen en looptijden op te drijven om te voorkomen dat het detailwerk in kruimelwerk onttaardt, zal deze kredietverlening op den duur ongetwijfeld een interessante uitbreiding vormen van de werkzaamheden der algemene banken. Daarbij kunnen de kleinere kredieten, bijv. onder de f. 1.000, tevens worden overgelaten aan de instellingen die reeds voorheen op dit terrein actief waren (bijv. de particuliere geldschietbanken).

Concluderende zou ik willen stellen dat hier sprake is van een nieuwe fase in de evolutie in de structuur van ons bankwezen, waarvan de praktische betekenis vooralsnog gering is, doch die interessante perspectieven biedt. Al zal het nog lang duren voordat een en ander de (algemene) bankbalansen in belangrijke mate zal beïnvloeden.

¹²⁾ s.-Gravenhage.

Drs. B. KASTELEIN.

¹²⁾ Zie hiervoor ook J. E. Verwayen „Een jaar persoonlijke lening” in „E.-S.B.” van 28 oktober 1959.

Surinaamse kanttekeningen

(Derde kwartaal 1959)

Het in de vorige Kanttekeningen ¹⁾ geconstateerde herstel na het recessiejaar 1958 zette zich verder voort, hetgeen wederom blijkt uit de handelsbalans:

	1e halfjaar 1957	1e halfjaar 1958	1e halfjaar 1959
	(in Sf. 1.000)		
Invoer	33.626	35.919	39.295
Uitvoer	32.037	28.478	37.377
Invoersaldo	589	7.441	1.918

Naast het feit, dat de invoerstijging in hoofdzaak in de investeringssector ligt, is het zeer belangrijk, dat ook de kwaliteit van de uitvoer verbeterde, hetgeen uit het volgende staatje blijkt:

	1e halfjaar 1958	1e halfjaar 1959
	(in Sf. 1.000)	
vis	18	210
vruchten (vnl. citrus)	238	65
koffie	419	415
granen (rijst)	791	3.150
suiker	13	210
cacao	44	102
hout + houtwaren	2.820	2.799
papier + cellulosewaren (spaanplaten)	—	178
kleding	191	240
diversen	150	133
subtotaal	4.684	7.502
ertsen (bauxiet)	23.794	29.875
totaal	28.478	37.377

Naast het verheugende herstel van de bauxietexport zien wij, afgezien van een ten gevolge van een seizoensschommeling tijdelijke teruggang van de citrusexport en gelijkblijvende uitvoer van koffie en hout, een opmerkelijke stijging van de overige produkten. Wij bespraken daarvan reeds eerder de rijst en de cellulosewaren (waarbij overigens abusievelijk niet vermeld werd, dat dit spaanplaten van Bruynzeel betrof). De populariteit van de Surinaamse garnaal in het buitenland, voornamelijk in de Verenigde Staten en Trinidad, deed de ondernemer zijn vloot uitbreiden met als gevolg een snelle aanvoerstijging. De stijging van suiker en cacao is een direct gevolg van de uitbreiding van het areaal. Daar beschermende maatregelen voor suiker niet meer noodzakelijk bleken, werd de invoer geliberaliseerd, hetgeen een kleine invoer veroorzaakte van Europese geraffineerde beetwortelsuiker. De kledingindustrie ontwikkelt zich gunstig, hetgeen uit de uitvoercijfers mede blijkt.

Het scheepvaartverkeer ondervond vanzelfsprekend de gunstige weerslag van deze stijging, zowel in aantal als in tonnage:

Vlag	Aantal		Tonnage (in 1.000 B.R.T.)	
	1e halfjaar 1958	1e halfjaar 1959	1e halfjaar 1958	1e halfjaar 1959
Nederlands	277	243	242	270
Panamees	126	151	674	782
Braziliaans	4	84	—	6
Brits	81	65	45	66
Liberiaans	52	46	319	322
Overige	45	85	142	257
Totaal	585	674	1.422	1.703

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 5 augustus 1959.

Het valt hierbij op, dat het aantal schepen onder de vier belangrijkste vlaggen daalde, terwijl hun totale tonnage steeg. Mede als gevolg van de havenverbeteringen kunnen steeds grotere schepen binnenlopen. Tot voor kort was de maximale grootte van speciaal gebouwde bauxietschepen ongeveer 11.000 ton, doch in augustus liep het eerste Olin-schip van een serie van drie, die bauxiet voor de Billiton Maatschappij gaan vervoeren, binnen. Deze schepen meten bijna 18.000 ton.

Verslag van de Centrale Bank van Suriname ²⁾.

Uit de hieronder volgende verkorte balansen blijkt, dat gedurende het jaar 1958 slechts één vermeldenswaardige mutatie plaatsvond. Dat is de omzetting van een belangrijk deel van de deviezenvoorraad (dollars) in baar goud, een in de huidige omstandigheden verstandige maatregel.

Verkorte balans	31/12/57	31/12/58	29/9/59
	(in Sf. 1.000)		
Debet:			
Goud	13.622	18.334	18.358
Buitenlandse vorderingen etc.	16.457	9.997	14.279
Voorschotten in rek.-courant	147	154	698
Belegging van kapitaal en reserves ..	40	40	30
Gebouwen en inventaris	266	245	410
Diverse rekeningen	80	26	440
Credit:			
Bankbiljetten in omloop	16.575	16.554	18.149
Buitenlandse rek.-courant saldi ..	1.965	183	35
Binnenlandse rek.-courant saldi ..	4.530	4.240	8.011
Kapitaal	3.000	3.000	3.000
Reserves	3.050	3.050	3.050
Diverse rekeningen	1.085	1.013	1.970
Winstsaldo	407	756	—
Balanstotaal	30.612	28.796	34.215

Uit bovenstaande cijfers blijkt, dat zich na het verslagjaar belangrijker mutaties hebben voorgedaan. De toegenomen deviezenvoorraad bracht een aanmerkelijke stijging teweeg, zowel bij de in omloop zijnde bankbiljetten als bij de binnenlandse rekening-courantsaldi. Hoewel de belangrijkste oorzaken twee gunstige verschijnselen zijn, namelijk nieuwe investeringen en een verbetering van de buitenlandse handel, is een acute inflatoire dreiging niet denkbeeldig. In dit licht moet de waarschuwing van de President in het verslag worden gezien, waarbij hij in het bijzonder wijst op overheidsleningen voor niet aanwijsbaar productieve doeleinden, zoals voor onderwijs en medische verzorging. Dergelijke leningen, die door een onderontwikeld land uiteraard in het buitenland gesloten dienen te worden, zijn nu eenmaal monetair niet neutraal. Het is daarom toe te juichen, dat de Regering gedurende het afgelopen kwartaal een grote activiteit aan de dag legde met betrekking tot de direct productieve sectoren.

Bij de bespreking van het prijspeil wordt afgevaardigd, of de stijging van de binnenlandse voedingsmiddelen een gevolg is òf van het achterblijven van de produktie bij de koopkrachtige vraag òf van de hogere kosten van dienstverlening bij de tussenhandel. Het komt ons voor dat, hoewel het distributiesysteem niet ideaal is, de oorzaak uitsluitend gelegen is bij het te geringe aanbod. Dit is o.a. duidelijk waarneembaar bij de groenteprijzen. Op het

²⁾ Zie ook de hierover in dit nummer opgenomen „aantekening”.

moment dat een bepaald produkt overvloedig wordt aan-gevoerd, daalt de prijs onmiddellijk tot een peil, dat zelfs de aanvoer van het produkt afkomstig van niet direct bij de stad gelegen tuinbouwgronden niet meer dekt. Omgekeerd tendert de maximumprijs in schaarse perioden zich te richten naar de prijzen van de goedkoopste geïmporteerde groente in blik.

Het Verslag adviseert een nieuw budgetonderzoek, aan de hand waarvan een nieuw huishoudbudget dient te worden opgesteld, in het bijzonder wat betreft het vis- en houtskoolverbruik. Hieraan willen wij twee o.i. nog belangrijker posten toevoegen. De post huur en water staat reeds geruime tijd onveranderd op 99. Dit achten wij zeer aan-vechtbaar. Inderdaad wordt een groot deel van de oude woningen nog steeds verhuurd tegen de oude huurprijs, doch dit aantal wordt met de dag onbelangrijker tegenover het aantal aanmerkelijk duurere nieuwe woningen, waar-door het cijfer 99 absoluut misleidend is. In de tweede plaats wordt o.i. onvoldoende rekening gehouden met de uitgaven voor duurzame gebruiksartikelen, welke in de vorm van maandelijks huurkoopuitgaven een belangrijke post van het huishoudbudget uitmaken. De jaarlijkse invoer bedraagt ongeveer Sf. 4 mln., hetgeen met invoer-rechten en handelsmarge voor het totale huishoudbudget minstens Sf. 6 mln. betekent, ofwel ongeveer Sf. 125 per jaar per huishouding. Gedurende het tweede kwartaal 1959 bleef het totale berekende indexcijfer 112.

In het Verslag worden enkele resultaten gepubliceerd van het door de Vereniging Surinaams Bedrijfsleven inge-stelde onderzoek bedrijfsinvesteringen en financierings-middelen gedurende de jaren 1954-1958. Hoewel deze cijfers niet volledig zijn, met name zijn niet de cijfers van alle grote handelsbedrijven ter beschikking gekomen, willen wij aan de hand van een résumé enkele opmerkingen maken.

	Bruto bedrijfs-investeringen	Verkregen financierings-middelen	
		buitenland	binnenland
		(in mln. Sf.)	
Particulier bedrijf:			
Mijnbouw	38,5	1,9	26,7
Landbouw	17,5	21,0	- 0,8
Industrie	9,8	0,9	3,3
Handel	9,5	3,1	-8,9
Nutsbedrijven	6,1	0,6	2,9
Andere	6,2	0,7	2,3
totaal	87,6	28,2	43,3
Overheid:			
Tienjarenplan	37,3	24,9	12,4
Andere	21,4	—	21,4
totaal Overheid ..	58,7	24,9	33,8

Opgemerkt dient te worden, dat onder de binnenslands verkregen financieringsmiddelen de winsten minus uit-keringen begrepen zijn, en dat de niet-vermelde verdeling tussen buiten- en binnenland bij de overheidsfinancierings-middelen hier is gemaakt aan de hand van de verhouding 2 : 1 bij de opzet van het Tienjarenplan tussen Nederland en Suriname. Zoals het Verslag terecht opmerkt, is het overheidsaandeel zeer groot. In een in ontwikkeling zijnd gebied mag dit echter allermindst als bezwaar gelden. Im-mers, de overheidstaak bij de economische ontwikkeling is na de tweede wereldoorlog een zeer belangrijke geworden.

Een andere belangrijke conclusie uit deze cijfers is, dat de vaak gemaakte opmerking, dat de Nederlandse inves-teringen zijn achtergebleven bij de Amerikaanse en dat Nederland de boot gemist zou hebben, niet houdbaar blijkt te zijn. Het is een bekend feit, dat de Amerikaanse inves-teringen in Suriname zich vrijwel uitsluitend tot de mijn-

bouwsector hebben beperkt. Juist in deze sector blijkt het zelffinancieringssta-dium reeds bereikt te zijn, wat vermoedelijk geldt zowel voor de Billiton als voor de Alcoa. De uit het buitenland

de energiebehoefte stijgt -
beleg in

WERELDENERGIE

het groeifonds
gebaseerd op
wetenschappelijke
prognoses
beurskoers ca f 398,-

verkregen particuliere investeringsmiddelen hebben vrij-wel geheel betrekking op de landbouw én de handel, twee bedrijfstakken, die, wat het buitenland betreft, geheel vanuit Nederland worden gefinancierd. Dit geldt eveneens voor de nutsbedrijven en grotendeels voor de industrie. Resumerend kunnen wij constateren, dat in de genoemde periode vanuit Nederland aan particulier en aan overheids-kapitaal ieder voor Hf. 50 mln. in Suriname is geïnvesteerd en dat, gezien de binnenlandse ontsparing, de resultaten van de landbouwinvesteringen nog niet aan een redelijk rendement toe zijn. De handel heeft zich daarentegen behoorlijk weten te bedruipen.

Daar het Investeringsontwerp reeds in „E.-S.B.” werd besproken ³⁾, behoeft op deze plaats daarop niet wederom te worden ingegaan. Vrijwel gelijktijdig met dit ontwerp werd ook een Ontwerp tot wijziging van de Inkomsten-belasting voor Vennootschappen ingediend. Naast enkele verfijningen der berekeningen en aansluiting op het Inves-teringsontwerp is de enige belangrijke bepaling, dat het minimumtarief van 20 pCt. tot 24 pCt. wordt verhoogd. Het maximum blijft 30 pCt., waardoor de progressie is verminderd.

In het kader van de versnelling der ontsluiting van het binnenland creëerde de Overheid de Operaties Sprinkhaan en Landschildpad. Deze operaties hebben, zoals reeds in de dagbladders in den brede werd besproken, tot doel het Surinaamse binnenland met zijn vele bodemschatten zo snel mogelijk verkeerstechnisch open te leggen. Zij worden met voortvarendheid ter hand genomen. Juist na het verslagkwartaal werd Suriname in een nationale rouw gedompeld ten gevolge van een ernstig vliegongeluk bij de uitvoering der werkzaamheden, waarbij twee piloten om het leven kwamen.

De Raad van Commissarissen van de Stichting Machi-nale Landbouw keurde een uitbreiding van het rijstbedrijf te Wageningen van 6.000 tot 10.000 ha goed. In oktober wordt het fiat van de Nederlandse Regering in dezen verwacht. Met deze uitbreiding zal het mogelijk kunnen zijn, dat het rijstbedrijf lonend werkt, hetgeen met het kleine areaal nog niet het geval was. Ook de bananen-cultuur als grootlandbouw, waarvoor Hoboken reeds lange tijd belangstelling toonde en waarvoor de heer Veder verleden jaar een bezoek aan Suriname bracht, begint aan te slaan. Het proefbedrijf onder leiding van het Ingenieur's-bureau Van Dijk, dat ook de grondslag legde voor de machinale rijstbouw, is thans reeds in een commercieel stadium. Binnenkort zullen de eerste verschepingen naar Nederland plaatsvinden; de vooruitzichten zijn bemoedi-gend.

Het bezoek van de Nederlandse dagbladjournalisten was een goede stap in de richting van het streven om aan Suriname overzee meer bekendheid te geven, mede ten behoeve van het aantrekken van buitenlandse investeerders.

³⁾ Zie „E.-S.B.” van 12 augustus en 2 september 1959.

Hetzelfde zal, naar men verwacht, het geval zijn met het bezoek van enkele Nederlandse industriëlen aan Suriname tijdens de vijfde Jaarbeurs te Paramaribo, begin november.

Aangaande een eventuele associatie van Suriname met de E.E.G. werden verdere besprekingen gevoerd, doch tot een definitieve beslissing is men nog niet gekomen. Over het in september verwachte rapport van de Commissie-Lieftinck was bij het schrijven van deze Kanttekeningen nog niets bekend. Aangenomen kan worden, dat het uitblijven van de Begroting 1960 hiermede verband houdt.

De Surinaamsche Bank N.V. maakte bekend, dat haar

Agentschap te Amsterdam met ingang van 1 januari 1960 door de Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V. wordt overgenomen, waarmede de N.H.M., die alle aandelen van De Surinaamsche Bank bezit, geheel de Europese partner van deze instelling wordt.

Momenteel wordt een reorganisatie voorbereid van de beide instellingen voor semi-hoger onderwijs in Suriname, de Rechtsschool en de Medische School. Het is de opzet, dat het onderwijs op een hoger peil komt, en aansluiting zal vinden bij het hoger onderwijs overzee.

Paramaribo, oktober 1959.

G. C. A. MULDER, B.Sc., Ps.D.

AANTEKENING

Het verslag over 1958 van de Centrale Bank van Suriname

Een relatief groot deel van het verslag is gewijd aan een goed gedocumenteerde bespreking van de *economische ontwikkeling* van Suriname in 1958. Hieruit blijkt, dat de ontwikkeling in de verschillende sectoren een ongelijk beeld heeft vertoond. Landbouw en visserij leverden een groter produktieresultaat dan in 1957. De bauxiet-uitvoer, welke nagenoeg gelijk is aan de produktie, daalde echter onder invloed van de conjunctuurinzinking in Noord-Amerika en West-Europa. De daling bedroeg naar volkomen gemeten 12 pCt. Doordat bij het afsluiten van de Brokopondo-overeenkomst de verrekenprijs voor bauxiet werd verhoogd, bedroeg de daling naar waarde gemeten slechts 7,5 pCt.

De geregistreeerde werkloosheid nam sterk toe, als gevolg van ontslagen door de bauxietmaatschappijen en de omzetting van verborgen in geregistreeerde werkloosheid. Uitgedrukt in procenten van de mannelijke beroepsbevolking bedroeg het aantal mannelijke werklozen eind mei 1959 7 pCt. Dit percentage wordt abnormaal hoog geacht.

De prijsindex van het levensonderhoud vertoonde een licht dalende tendentie en bleef in 1958 gemiddeld op hetzelfde niveau als in 1957. De totale uitgaven voor het Tienjarenplan waren in 1958 Sf. 10,9 mln., hetgeen ongeveer gelijk was aan de uitgaven in 1957. De Regering wenst de uitvoering van het Tienjarenplan thans te versnellen, teneinde te voorkomen, dat in de periode van hoge uitgaven voor het Brokopondoplan ook in het kader van het Tienjarenplan grote bedragen moeten worden besteed. Door het samengaan van deze bestedingen zouden al te zware eisen aan de beschikbare produktiefactoren in Suriname worden gesteld, hetgeen inflatoire gevolgen zou kunnen hebben.

Zowel de waarde van de import als die van de export daalde, resp. met 2 pCt. en 4 pCt. De importdaling was een gevolg van een verminderde import van investeringsgoederen. De uitvoer daalde voornamelijk door de reeds signaleerde daling van de bauxietuitvoer.

De lopende rekening van de betalingsbalans vertoont in de laatste twee jaren een veel groter tekort dan vroeger. Hiertegenover is echter de netto-kapitaalvoer zowel voor particuliere als voor overheidsrekening aanzienlijk toegenomen.

Uit het totale beeld van de ontwikkeling wordt ge-

concludeerd, dat er zich in het verslagjaar blijkbaar een pauze voordeed in de snelle, doch beheerste expansie van de Surinaamse volkshuishouding sinds 1956. Doordat in 1959 en volgende jaren nieuwe omvangrijke investeringen zullen plaatsvinden in het kader van het Brokopondoproject, wordt een periode van nog snellere groei dan in de afgelopen jaren verwacht.

De president wijdt een interessante beschouwing aan het probleem van het aantrekken van investeringen uit het buitenland. Hij is van mening, dat in Suriname en andere ontwikkelingsgebieden teveel nadruk wordt gelegd op het verlenen van fiscale faciliteiten aan buitenlandse investeerders. Voor de buitenlandse investeerders zullen z.i. factoren als goede communicatiemiddelen, goedkope energievoorziening, voldoende arbeidsreserves, een goed georganiseerd bankwezen enz. zwaarder wegen.

Bij de bespreking van de verhouding tot het buitenland verklaart de president zich voorstander van *associatie van Suriname met de E.E.G.*, gezien de voordelen welke aan een dergelijke associatie verbonden zijn (versterking van Suriname's concurrentiepositie en de mogelijkheid om leningen op te nemen bij de investeringsbank van de E.E.G.). Verwacht wordt, dat de Verenigde Staten en Canada, die een zeer groot deel van de Surinaamse export opnemen, geen tegenmaatregelen zullen nemen in de vorm van beperking van hun importen uit Suriname.

Het gedeelte van het verslag dat gewijd is aan de monetaire en financiële ontwikkeling vangt aan met een analyse van de oorzaken van de veranderingen in de geldhoeveelheid. De geldhoeveelheid wordt gedefinieerd als de som van primaire en secundaire liquiditeiten. De oorzaken worden gesplitst in oorzaken gelegen bij de banken, bij de Overheid en in de verhouding met het buitenland. De geldhoeveelheid blijkt in 1958 slechts met een gering bedrag te zijn toegenomen.

De *expansie van het krediet* der banken aan de private sector in de jaren 1957 en 1958, met resp. 10 pCt. en 8 pCt. (exclusief een bijzondere transactie in 1957/58), wordt als vrij aanzienlijk, doch niet onrustbarend aangemerkt. Niettemin houdt de Bank het verdere beloop van de kredietverlening door de kredietbanken nauwlettend in het oog en zal zij niet aarzelen om de haar in de Bankverordening 1956 gegeven bevoegdheden ter beheersing van het kredietvolume te gebruiken, indien zij aanleiding

daartoe aanwezig acht. De Bankverordening 1956 zegt omtrent deze bevoegdheden slechts, dat de Centrale Bank o.a. tot taak heeft toezicht te houden op de banken en andere kredietinstellingen, ter bevordering van haar stabiliteit en liquiditeit. De Regering kan, zolang een wettelijke regeling van het kredietwezen nog niet tot stand is gekomen, in dringende gevallen, nadere regelen stellen, volgens welke de Bank bedoeld toezicht zal uitoefenen. De president acht het gewenst, dat een *wettelijke regeling van het kredietwezen* in Suriname zo spoedig mogelijk tot stand komt.

Naar aanleiding van het begrotingstekort van het Land voor 1959 ad Sf. 6 mln. en de kans, dat het tekort in 1960 zelfs groter zal zijn, wordt een beschouwing gewijd aan de methoden voor monetair neutrale financiering van deze tekorten. De president kan de stelling, dat voor kapitaaluitgaven zonder gevaar op lange termijn kan worden geleend in binnen- of buitenland, in haar algemeenheid niet onderschrijven. Een sterk beroep op de binnenlandse kapitaalmarkt drijft de particuliere sector namelijk naar de banken en een beroep op lang buitenlands kapitaal staat monetair gezien gelijk met geldschepping, terwijl het bovendien in de toekomst de betalingsbalans belast voor de rente. Als norm kan z.i. wel gesteld worden, dat de Overheid op lange termijn mag lenen voor die kapitaaluitgaven, welke aanwijsbaar productief zijn. De niet aanwijsbaar productieve kapitaaluitgaven moeten dan voor een belangrijk deel worden gefinancierd uit de gewone dienst, door besnoeiing op lopende uitgaven, of desnoods door belastingverhoging.

In oktober 1958 werd een landsverordening gepubliceerd, welke de Minister van Financiën de bevoegdheid geeft om over te gaan tot plaatsing of belening van schatkistpromessen en -biljetten, tot een maximum-bedrag van Sf. 4 mln.

Ten aanzien van de *goud- en deviezenreserves* wordt opgemerkt, dat deze bevestigend zijn, maar niet overmatig groot, temeer waar Suriname sterk afhankelijk is van een klein aantal uitvoerprodukten. De bruto-reserves bedroegen eind 1958, uitgedrukt in een percentage van de

totale geldhoeveelheid, 79 pCt. en in een percentage van de invoer 42 pCt. Voor de grondstoffenlanden bedroeg dit laatste percentage in 1958 gemiddeld 44 pCt.

Aan het slot van het monetaire en financiële overzicht wordt melding gemaakt van de aansluiting van Suriname bij de *transferabele Nederlandse guldenszone* in juni 1958 en worden de gevolgen voor Suriname besproken van de *convertibiliteitsverklaring* van een aantal Europese landen per 29 december 1958: in de eerste plaats is het mogelijk geworden transferabele guldens en andere transferabele valuta's van de landen van de E.M.O. zonder formaliteiten in dollars om te zetten. Bovendien kunnen de Centrale Bank van Suriname en de deviezenbanken in Suriname sedert 29 december 1958 op alle belangrijke valutamarkten dollartermijntransacties tegen Europese valuta's tot stand brengen.

De ontwikkeling van het bedrijf van de Bank komt tot uitdrukking in onderstaande tabel, die uit de verkorte balansen van de Centrale Bank van Suriname kan worden samengesteld.

Voornaamste activa en passiva van de Centrale Bank van Suriname

Balansposten (in mln. Sf.)	Standen per			
	2 april 1957	31 dec. 1957	31 dec. 1958	1 sept. 1959
Activa				
I. Goud	13,6	13,7	18,3	18,4
II. Buitenlandse vorderingen en andere buitenlandse waarden:				
1. in goud converteerbaar	17,7	16,1	10,0	13,0
2. niet in goud converteerbaar ...	0,3	0,3	0,0	0,0
3. totaal	18,0	16,4	10,0	13,0
III. Voorschotten in rek.-courant	0,1	0,1	0,2	0,6
Passiva				
IV. Bankbiljetten in omloop	1,5	16,6	16,6	17,9
V. Rekening-courant saldo's:				
1. van het Land	3,3	2,6	2,4	2,0
2. van banken in Suriname	7,5	1,5	1,4	4,6
3. van banken in Suriname	0,0	0,4	0,4	0,3
4. van banken en anderen in het buitenland	3,2	2,0	0,2	0,1
5. totaal	14,0	6,5	4,4	7,0
Dekkingspercentage van IV + V	123	129	133	126

INGEZONDEN STUK

Rotterdam en het Sloeplan

Gegispit verwijt

Drs. M. C. Verburg te Middelburg schrijft ons:

In „E.-S.B.” van 28 oktober jl. komt een verslag voor van de Zeeuwse Verkeersdag van de hand van de heer H. H. Horsting van het Verkeerswetenschappelijk Centrum. Dit verslag getuigt van een verkeerswetenschappelijke duimzuigerij die ik met een schouderophalen voorbij gegaan zou zijn als zij de verstandhouding tussen Rotterdam en Zeeland, die toch al vaak door onnodige misverstanden wordt verstoord, niet (opnieuw) had vertroebeld.

Over het Sloeplan en de mogelijkheden langs de Westerschelde schrijvende, geeft de verslaggever een volslagen gefingeerde voorstelling van zaken. Over die ontwikkeling hebben de heer F. Q. den Hollander en ik gesproken. De heer Den Hollander heeft met een elegant mengsel van diplomatie en geloof over de Westerschelde gesproken, daarbij de Europoort als project van intelligente

voorzienigheid bestempeland. De heren Kuiler en Snip behandelden de vervoersstromen en de verkeersmogelijkheden door het Deltagebied. Ik voel me derhalve groepen de fantasieën van de heer Horsting die impliciet tegen mij gericht moeten zijn, te verstuiwen.

„De op deze Verkeersdag veel gehoorde verwijten in de richting van Rotterdam, als zou deze haven haar overheersende positie op havengebied niet slechts willen handhaven maar via industrievestiging sterk uitbreiden *ten koste van bijv. de ontwikkeling in Zeeland*, zijn naar onze mening wel begrijpelijk maar niet steekhoudend” (cursiveringen van de schrijver dezer regelen). Aldus de verslaggever. In feite heb ik dit niet gezegd, zelfs er geen aanleiding toe gegeven. Niemand heeft trouwens tijdens deze Verkeersdag enig verwijt tot Rotterdam gericht.

Mijn betoog ging er expressis verbis van uit dat de buitengewesten hun stellingen positief moeten betrekken

en niet van hun verdachte hoek uit de Randstadbewoners steeds beklagen dat zij er zo ongelukkig aan toe zijn. Vandaar mijn constructie dat de standplaatsfactoren van Zeeland voor tuinbouw, landbouw, visserij, coasterverlading, toerisme en industriële uitbreiding in menig opzicht die van andere provincies overtreffen. Op dit punt moeten de bodemeigenschappen van Zeeland beter geëxploiteerd worden, waartoe het verkeer de conditionele factor vormt.

In deze context gaat het om die investering en havenontwikkeling. Ik heb daarvan gezegd dat de Zeeuwen zich aan het Sloe niet voorstellen het geringe aantal grote tankers die olie en erts aanvoeren van Europoort af te buigen. Ik heb daarbij gesteld dat Zeeland niet de agglomeratievoordelen („external economies”) kan bieden die Rotterdam biedt. Daartegenover heb ik gesteld dat de kosten van het maatschappelijk leven in Rotterdam zoveel hoger zijn dan in Zeeland dat het verantwoord is het Sloeplan (f. 74 mln.) in fasen uit te voeren, om daar die activiteiten te lokaliseren die niet per se in de buurt van de Nieuwe Waterweg behoeven te worden ontplooid. Als voorbeelden noemde ik individuele chemische bedrijven als stikstof-, zwavelzuur-, verfgroestof-producerende bedrijven, scheepswerven en misschien een hoogoven. Hierbij spelen de agglomeratievoordelen een rol van geringe betekenis, zodat de kosten die de gemeenschap zich bespaart onze nationale economie niet laederen. Ik heb me hierbij geconformeerd aan de zesde Industrialisatienota, waarin de Minister van Economische Zaken stelt dat het nodig is vooruit te zien opdat de gronden langs de Nieuwe Waterweg niet voortijdig worden uitgegeven aan bedrijven die even goed aan het Sloe kunnen

staan. Me dunkt dat het reserveren van deze elite-functie voor Rotterdam iets anders is dan een provincialistisch verwijt. Op dat punt was ik consistent in mijn betoog over de standplaatsvoordelen van Rotterdam.

Een geheel ander punt is, dat de heer Horsting dan — logisch zonder enige toereikende grond — zijn boze droom gaat staven met het betoog dat het Rotterdamse havengebied zulk een belangrijk nationaal activum is. Hij illustreert dit o.a. door te stellen dat iedere arbeider in de raffinaderijen van Pernis zeven arbeiders in de rest van ons land werk geeft. Natuurlijk zou ik dit desgevraagd niet ontkennen. Maar een dergelijk sequeel hebben zulke vestigingen elders eveneens. Om niet te worden misverstaan zeg ik er ten overvloede bij dat dit niet betekent dat raffinaderijen *derhalve* in het Sloe gevestigd moeten worden. Dit wordt immers — academisch gezien — bevestigd overeenkomstig de „cost-benefit” verhouding tussen de standplaatsen.

„De komende jaren zal dan blijken in hoeverre de economische ontwikkeling van ons land en in groter verband gezien van West-Europa, de uitvoering van bijv. een Sloeplan vereist” — zo besluit de verslaggever. Ik heb aan dit halve woord voldoende. „De komende jaren” betekent: heb nog maar wat geduld. En ten slotte moet het dan nog „blijken”. Het is duidelijk dat deze mening voorop heeft gestaan en dat de gefantaseerde verwijten van Zeeland aan Rotterdam er „pour besoin de la cause” zijn bijgehaald. Immers, de enige alternatieve causaliteit, namelijk de omgekeerde, is uitgesloten.

Wie het niet wil geloven: ik heb het bandje met de tekst nog beschikbaar en het Verkeersinstituut zal haar zelf publiceren.

NASCHRIFT

Om de mogelijkheid te ontgaan nogmaals te worden beticht van „vertoebeling van de verstandhouding tussen Rotterdam en Zeeland” zal de heer Verburg het mij ten goede houden dat ik niet al te uitvoerig op zijn repliek inga. Het volgende moge echter ter verduidelijking dienen: het doel van de Zeeuwse Verkeersdag was gelegen in het wijzen op de grote mogelijkheden tot verdere welvaartsontplooiing van Zeeland door middel van het verkeer en het verminderen van de veel verbreide onbekendheid met de (verkeers)problemen die in het land ten aanzien van deze provincie bestaan. Het was niet de bedoeling een congres van hoog wetenschappelijk en theoretisch gehalte te houden. Een verslagje van de besprekingen op deze dag behoefde een dergelijk gehalte dan ook niet te bezitten. Van „verkeerswetenschappelijke” duimzuijerij kan dan ook geen sprake zijn.

Wat de „duimzuijerij” zelf betreft had ik wellicht duidelijker kunnen aangeven, dat geen van de *uitgenodigde* sprekers, de heer Verburg inclusief, het risico heeft willen lopen de verstandhouding door verwijten aan het adres van Rotterdam te vertroebelen. Een voordeel van een dergelijke verkeersdag is echter mede, dat „Randstadbewoners” ook kennis kunnen nemen van de meningen van niet tot spreken uitgenodigde, maar daarom zeker niet minder belangrijke, personen uit Zeeland. Dat deze meningen veelal uitmondten in (door mij begrijpelijk maar niet steekhoudend genoemde) verwijten aan het

adres van Rotterdam, is zeker geen duimzuijerij; de algemene teneur van de vele gesprekken op een dergelijke dag is echter niet op een bandrecorder vast te leggen en het is m.i. de taak van een verslaggever in de pers van deze gedachtenwisselingen te gewagen. Een Zeeland-deskundige als de heer Verburg zal deze verwijten overigens zelf vaker te horen krijgen dan een „Randstadbewoner”; ik zie echter geen reden, waarom juist de heer Verburg deze zgn. „fantasieën” mijnerzijds impliciet tegen hem gericht wenst te zien.

Wat het tweede punt betreft heeft de heer Verburg deze gelegenheid nog eens aangegrepen om de standplaatsvoordelen van Zeeland te illustreren; ik meende het recht te hebben in het bewuste verslagje hetzelfde voor het Rotterdamse havengebied te mogen doen, daar er, juist wat betreft de raffinage-activiteiten in Pernis en het vele dat op deze basisindustrie is gebouwd, van dit gebied praktijkgegevens beschikbaar zijn, in tegenstelling tot de theoretische berekeningen die voor andere gebieden zijn gemaakt. Geen zinnig mens zal echter de Zeeuwen de realisatie van het Sloeplan misgunnen, zeker niet indien de „cost-benefit” verhouding gunstig voor Zeeland uitvalt. Hoe gunstig deze verhouding echter ook moge zijn, toch zal „de economische ontwikkeling van ons land in de komende jaren” pas laten blijken in hoeverre een zodanige gunstige verhouding in de praktijk te effectueren is.

Rotterdam.

H. H. HORSTING.

BOEKBESPREKING

Dr. Ir. J. de Hoogh: *Pachtprijsbeheersing en landbouwprijsbeleid in Nederland*. Uitgave H. Veenman en Zn. N.V., Wageningen, 1959, 114 blz., f. 7,90.

Met deze publikatie (tevens proefschrift) heeft Dr. De Hoogh nuttig werk verricht. Voor kennisneming van de problematiek van de pachtprijsbeheersing in verband met het landbouwprijsbeleid, was men tot nog toe aangewezen op enige rapporten en incidentele publikaties. De laatste hielden zich veelal bezig met bepaalde aspecten van de praktische uitvoering van de pachtprijsbeheersing. De publikatie van Dr. De Hoogh vat dit alles grondig en kritisch tezamen, zodat men na lezing een duidelijk beeld verkrijgt van hetgeen zich op dit gebied sedert de invoering van de pachtprijsbeheersing, aanvankelijk als uitvloeisel van de (eerste) pachtwet van 1937, heeft afgespeeld.

De pachtprijsbeheersing wordt gerechtvaardigd door de schaarste aan grond. Deze leidt er toe, dat de pachtprijzen bij een vrij verkeer van grond relatief hoog zullen liggen. Voert men een landbouwpolitiek, gericht op een redelijk inkomen van de boerenstand, dan is het wel zeer bezwaarlijk om de pachtprijzen „vrij” te laten. Immers, elke verbetering van de inkomenspositie van de boer, als gevolg van het landbouwprijsbeleid, zou weer te niet kunnen worden gedaan door een stijging van de pachtprijzen. Pachtprijsbeheersing en landbouwprijsbeleid zijn dus onverbreekbaar aan elkaar verbonden. Maar het is een lastig span voor het karretje der geleide economie. Beschouwt men de pachtprijzen als een gegeven factor in het landbouwprijsbeleid, dan is een aanpassing van de eerste aan een gewijzigd prijsniveau niet mogelijk. Dit hebben de verpachters in de na-oorlogse jaren zeer tot hun ongenoegen bemerkt. Wordt de pacht daarentegen de afhankelijke grootheid, met name restpost en egalisator van produktiviteitsverschillen, dan bestaat weer de kans, dat men het contact met de werkelijkheid verliest en tot irreële pachtprijzen komt.

Een universele oplossing van het pachtprijzenprobleem bestaat eigenlijk niet, tenzij men het middel van landnationalisatie aangrijpt en de Staat als verpachter optreedt. Men is dan de zorgen over de „rent”, die verpachters en eigenaar-gebruikers moeten ontvangen, kwijt. Daar hier het middel erger dan de kwaal zou zijn, is het ook niet te verwachten, dat De Hoogh deze weg zou aanbevelen.

Naar de mening van De Hoogh is de relatie tussen landbouwprijsbeleid en pachtprijsbeheersing globaal: zij ligt slechts in het gemiddelde rentabiliteitsniveau, dat het prijsbeleid schept en het gemiddelde pachtprijspeil, dat de pachtprijsbeheersing heeft te verwerklijken. Voor een goede coördinatie is het nodig, dat het landbouwprijsbeleid zich baseert op een, in het kader van de pachtprijsbeheersing tot stand gebrachte, redelijke verdeling van het bedrijfsresultaat tussen pachter en verpachter. M.a.w. de landbouwprijspolitiek is niet autonoom in de bepaling van de verhouding tussen het inkomen van de pachter en het beloningspeil van de grond.

Met deze opvatting, die van zin voor realiteit getuigt, zijn echter in de praktijk de moeilijkheden nog niet direct opgelost. Ergens zal een beslissing over de „verdeling”, hierboven genoemd, genomen moeten worden. De Regering deed dit in 1957. In de minimum-garantieprijsen werd een vergoeding gecalculerd voor de kosten van de ge-

bouwen en de grond. Hiermede werd dus een band gelegd tussen prijsbeleid en pachtprijsniveau, doch De Hoogh is van mening, dat de vergoeding van de grond (= netto pacht) te laag werd vastgesteld. Dat dit zo was, bleek naderhand bij de vaststelling van de nieuwe pachtnormen. Het was nl. niet mogelijk om de in de minimum-garantieprijsen gecalculerde netto-pachtwwaarden, zonder meer in de pachtnormen op te nemen. Zou dit wel zijn geschied, dan zou hiervan een aanzienlijke achteruitgang in de verkoopwaarde van het land het gevolg zijn geweest.

Pachtprijsbeleid en landbouwprijsbeleid waren dus niet goed op elkaar afgestemd. In dit verband wijst schrijver er op, dat de grondeigendom een belangrijke inkomensbron vormt voor vele kleine zelfstandigen op het platteland en dat de waarde van de grond een voorname pijler is van de kredietstructuur van het landbouwbedrijf. Aan deze aspecten van het beloningspeil van de grond kan z.i. niet worden voorbijgegaan; zij zullen zelfs van doorslaggevend betekenis dienen te zijn voor de bepaling van de hoogte van de vergoeding van de grond in het landbouwprijsbeleid.

De pachtprijsbeheersing, aldus De Hoogh, staat veel dichter bij de praktijk en wordt daardoor wel gedwongen met de historisch gegroeide situatie en de feitelijke krachten op de grondmarkt rekening te houden. M.a.w. bij de „verdeling” van het bedrijfsresultaat tussen pachter en verpachter, zoals dit via de pachtnormen moet worden gerealiseerd, kan men de werkelijkheid niet voorbijzien.

Deze zin voor de realiteit bij de ingewikkelde problematiek van pacht- en prijsbeleid, is naar mijn opvatting een van de belangrijkste verdiensten van deze publikatie. Zij kwam als laatste proefschrift, dat onder leiding van de inmiddels afgetreden Wageningse hoogleraar, Prof. Minderhoud, werd bewerkt, tot stand.

Voorburg.

Ir. S. H. DE JONG.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

In de drie weken die de verslagperiode ditmaal omvat is de toestand van krapte op de geldmarkt in zijn tegendeel veranderd. Een belangrijk deel van de door de Staat in september/oktober vergaarde belastingmiddelen werd door de Staat uitgegeven, zodat het tegoed van de Schatkist bij De Nederlandsche Bank van 19 oktober tot 9 november is afgenomen van f. 916 mln. tot f. 478 mln. De betalingen betroffen o.a. de kwartaalsuitkering aan de gemeenten (ca. f. 280 mln.) en de aflossing van schatkistpromessen, waarmee eveneens ca. f. 280 mln. was gemoeid.

Een groot gedeelte van het vervallen schatkistpapier was ten gevolge van open-markt-operaties tijdens de krapte-periode in handen van de Bank geraakt, maar voor het overige kwam het afgeloste bedrag aan de geldmarkt ten goede. De door de betalingen van de Schatkist beschikbaar gekomen middelen konden niet alleen dienen om de voorschotten van de Bank weer op een normaal niveau te brengen, maar ook om de tegoeden van de banken op te voeren van f. 397 mln. tot f. 515 mln.

Een opmerkelijke constantheid legt de goud- en de veezenvoorraad van De Nederlandsche Bank aan de dag. Men kan hieruit geen andere conclusie trekken dan dat, voor zover het verloop van de lopende en de kapitaal-

rekening van de betalingsbalans op zich zelf al zou leiden tot mutaties in onze officiële goud- en deviezen-reserves, deze mutaties kennelijk worden gecompenseerd door wijzigingen die de handelsbanken in de omvang hunner kortlopende buitenlandse beleggingen aanbrengen.

Wat de buitenlandse kortlopende beleggingen betreft van de handelsbanken blijkt uit de door het C.B.S. gepubliceerde cijfers van De Nederlandsche Bank dat deze eind september met f. 1.467 mln. een nieuw hoogtepunt hebben bereikt, ondanks de stijgende krapte op de binnenlandse geldmarkt. Uit dezelfde cijfers blijkt een toename van de kredietverlening aan de lagere overheid met ruim 11 pCt. (tot f. 313 mln.) en van de kredietverlening aan de (binnenlandse) private sector met bijna 3 pCt. (tot f. 2.868 mln.).

In september hebben de vorderingen op het Rijk een scherpe daling te zien gegeven. De tender die de afgelopen week werd gehouden zal er nauwelijks toe hebben bijgedragen deze daling ongedaan te maken. Er werd slechts f. 23 mln. 3-maandspapier en f. 21,4 mln. jaarspapier toegewezen, tegen disconto's (1 $\frac{3}{4}$ resp. 2 pCt.) die $\frac{1}{8}$ pCt. hoger liggen dan die van de tender welke in augustus plaatsvond. Zouden de banken hebben voorvoeld dat De Nederlandsche Bank aan het eind van de week tot een verhoging van haar tarieven met $\frac{3}{4}$ pCt. zou overgaan?

De kapitaalmarkt.

In de verslagperiode werd in het kader van de staalstaking de „afkoelingsperiode” van 80 dagen ingeluid. Het zal echter 6 weken duren eer de hoogovens voldoende zijn „opgewarmd” om een bezettingsgraad van 90 pCt. te bereiken. Ondertussen houden de talloze Amerikaanse security analysts zich onledig met een benedenwaartse herziening van de jaarwinsten van direct of indirect bij de staalstaking betrokken ondernemingen. Het bruto-nationaal produkt heeft in het derde kwartaal van 1959 een daling ondergaan, en het ogenblik waarop deze groothed het \$ 500 mrd.-niveau zal bereiken is verder naar de toekomst verschoven. Dit alles neemt niet weg dat de beurs op het voorlopig einde van de staalstaking met een koersstijging heeft gereageerd, al zijn de koerswinsten naderhand al weer voor een belangrijk deel verloren gegaan.

De Amsterdamse beurs heeft zich tot nog toe niets aangetrokken van de uitspraak van Minister De Pous, volgens welke de koersstijging van de laatste jaren aanleiding geeft te verwachten dat zich in de naaste toekomst een afnemende buitenlandse belangstelling voor Nederlandse aandelen zal gaan voordoen. De minister was overigens van oordeel dat, als deze ontwikkeling in dezelfde mate als voorheen zou zijn doorgedaan, er aanleiding tot ongerustheid zou bestaan. Tot op zekere hoogte zou men dit standpunt niet geheel in overeenstemming kunnen achten met dat van Minister Zijlstra, die aan de export van effecten een rol heeft toebedacht bij de consolidatie van de gemeentelijke vlottende schulden. Hoe dit ook zij, de stemming op het Damrak is gunstig geweest, zoals uit het koersstaatje blijkt: Aandelen Unilever, omtrent welke onderneming Minister De Pous opmerkte dat „de bedrijfsresultaten in het kader van het prijsbeleid zijn aandacht hebben”, konden hun hoogste stand van 714 $\frac{1}{2}$ niet handhaven, toen bij de declaratie van het interim-dividend ad 7 pCt. bleek, dat de bonusgeruchten niet bewaarheid werden. Aandelen Hoog-

ovens en Philips ¹⁾ konden tientallen procenten aan hun koers toevoegen. Eerstgenoemd aandeel is sedert het begin van het jaar in koers meer dan verdubbeld.

De obligatiemarkt werd gekenmerkt door een lichtelijk hogere tendentie. Het mislukken van de premielening Dordrecht, waarvan f. 20 mln. werd aangeboden en f. 1 mln. geplaatst, vormt in dezen geen goede maatstaf, want premieleningen hebben nu eenmaal een beperkte kring van belangstellenden.

In de verslagperiode heerste een tamelijk grote activiteit op het gebied van de emissies en introducties van obligaties en binnen- en buitenlandse aandelen. Vermelding verdient de introductie van certificaten Madison Fund, de eerste closed-end Amerikaanse beleggingsmaatschappij waarvan de aandelen ter beurze van Amsterdam worden verhandeld.

Ook uit anderen hoofde deden de beleggingsfondsen weer van zich spreken. De tendentie tot concentratie die zich in ons land dit jaar heeft voorgedaan, vond haar vervolg in het bod dat door Robeco op het beleggingsdepot Canadaf werd uitgebracht. Een Zwitsers beleggingsfonds, dat gespecialiseerd is op aandelen in de Europese farmaceutische industrie en waarvan binnen twee weken Zw.frs. 75 mln. werd geplaatst, heeft in zijn portefeuille aan een vijftal Nederlandse aandelen een plaats ingeruimd, waardoor voor deze aandelen een ware koersontwrichting ontstond. Ten slotte spelen de beleggingsmaatschappijen een belangrijke rol in de plannen van de Regering op het stuk van de bezitsvorming, zoals die in een Nota aan de Tweede Kamer werden ontvouwd. Volgens deze plannen zullen er speciale „bezitsvormingsbeleggingsmaatschappijen” komen, die, in tegenstelling tot de bestaande, vrijgesteld zouden moeten worden van vennootschapsbelasting op obligatierente en van registratie- en zegelrecht op geplaatste aandelen.

¹⁾ Ten onrechte werd in de vorige rubriek gesproken van een beslissing van de Vereniging voor den Effectenhandel inzake de administratievoorwaarden van Cons. Electronics. Gebleken is dat een verzoek om goedkeuring dezer voorwaarden de Vereniging toentertijd nog niet had bereikt, zodat ook nog niet vaststond of de desbetreffende bepaling in het Fondsenreglement al dan niet zal worden toegepast.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	23 okt. 1959	13 nov. 1959
Algemeen		255	308	317
Internat. concerns		375	442	457
Industrie		174	233	245
Scheepvaart		151	157	154
Banken		138	173	176
Indon. aand.		103	135	136

Aandelen

Kon. Petroleum	f. 183.20	f. 153.05	f. 154.50
Unilever	452	680 $\frac{1}{2}$	697 $\frac{1}{2}$ *
Philips	493 $\frac{3}{4}$	642 $\frac{1}{2}$	688 $\frac{3}{4}$
A.K.U.	262	378 $\frac{3}{8}$	387 $\frac{3}{8}$
Kon. N. Hoogovens	341	623	715
Van Gelder Zn.	193	248	248
H.A.L.	158 $\frac{1}{2}$	161 $\frac{1}{2}$	156 $\frac{1}{2}$
Amsterd. Bank	253 $\frac{1}{2}$	312	317
Ver. H.V.A. Mij-en	131 $\frac{1}{2}$	145 $\frac{1}{4}$	145 $\frac{1}{4}$

Staatsfondsen

2 $\frac{1}{2}$ pCt. N.W.S.	59 $\frac{3}{4}$	57	58 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1947	90 $\frac{1}{2}$	90 $\frac{1}{2}$	92
3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1955 I	87 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{1}{2}$
3 pCt. Grootboek 1946	88 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{3}{4}$	90 $\frac{1}{4}$
3 pCt. Dollarlening	90 $\frac{1}{4}$	90	90
4 $\frac{1}{2}$ pCt. Nederland 1958	99 $\frac{1}{8}$	100 $\frac{1}{8}$	100 $\frac{1}{8}$

Diverse obligaties

3 $\frac{1}{2}$ pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI	90 $\frac{1}{2}$	92 $\frac{1}{2}$	94
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III	81 $\frac{1}{2}$	87 $\frac{3}{4}$	85 $\frac{3}{4}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Nederl. Spoorwegen	89	92 $\frac{1}{2}$	92
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Philips 1948	95	95 $\frac{1}{2}$	95 $\frac{3}{4}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Westl. Hyp. Bank	83 $\frac{1}{2}$	87 $\frac{1}{4}$	85 $\frac{1}{2}$
6 pCt. Nat. Woningb. len. 1957	110	109 $\frac{1}{4}$	109 $\frac{1}{2}$

New York

Aandelenkoersgemiddelde			
Dow Jones Industrials	588	633	642

* ex div.

M. P. GANS.

vacatures

TOPFUNCTIONARIS

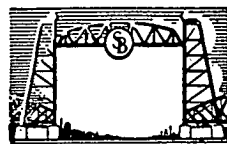
werkzaam bij grote internationaal georiënteerde onderneming, met uitgebreide theoretische kennis en veeljarige praktische ervaringen op het gebied van het management, zoals

- toegepaste bedrijfseconomie
- organisatietechnieken
- leiding geven

leeftijd 49 jaar

stelt zich beschikbaar

Uitnemende referenties. Brieven worden gaarne ingewacht onder no. E.-S.B. 57-1, postbus 42, Schiedam.

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Gevestigd te Rotterdam

VOOR AL UW BANK-, EFFECTEN- EN ASSURANTIEZAKEN

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

***Maak gebruik van
de rubriek***

VACATURES

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

Amsterdam
Den Haag
Rotterdam

In ons bedrijf kan worden geplaatst een

econoom

als medewerker van het Researchbureau (commerciële research, planning en organisatie- en efficiencywerk).

Ervaring bij een bedrijf of adviesbureau is gewenst. Leeftijd tot 30 jaar.

Gegadigden wordt verzocht eigenhandig geschreven sollicitaties, voorzien van recente pasfoto te richten aan de Centrale Personeelafdeling, Amsterdam.

de Bijenkorf

De Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum ZOEKT

een WETENSCHAPPELIJK WERKER MET ERVARING

die belast kan worden met de dagelijkse leiding van het wetenschappelijk werk.

- Vereisten:*
- doctoraal examen economie
 - goed stylist
 - leeftijd bij voorkeur niet boven 45 jaar.

De honorering van deze functie zal in overeenstemming zijn met leeftijd en ervaring.

Kandidaten moeten bereid zijn zich te onderwerpen aan een psychotechnisch onderzoek.

Uitvoerige sollicitaties met opgave van referenties te richten aan de Directie van de Stichting Verkeerswetenschappelijk Centrum, Willem Buytewechstraat 70b, Rotterdam-6.

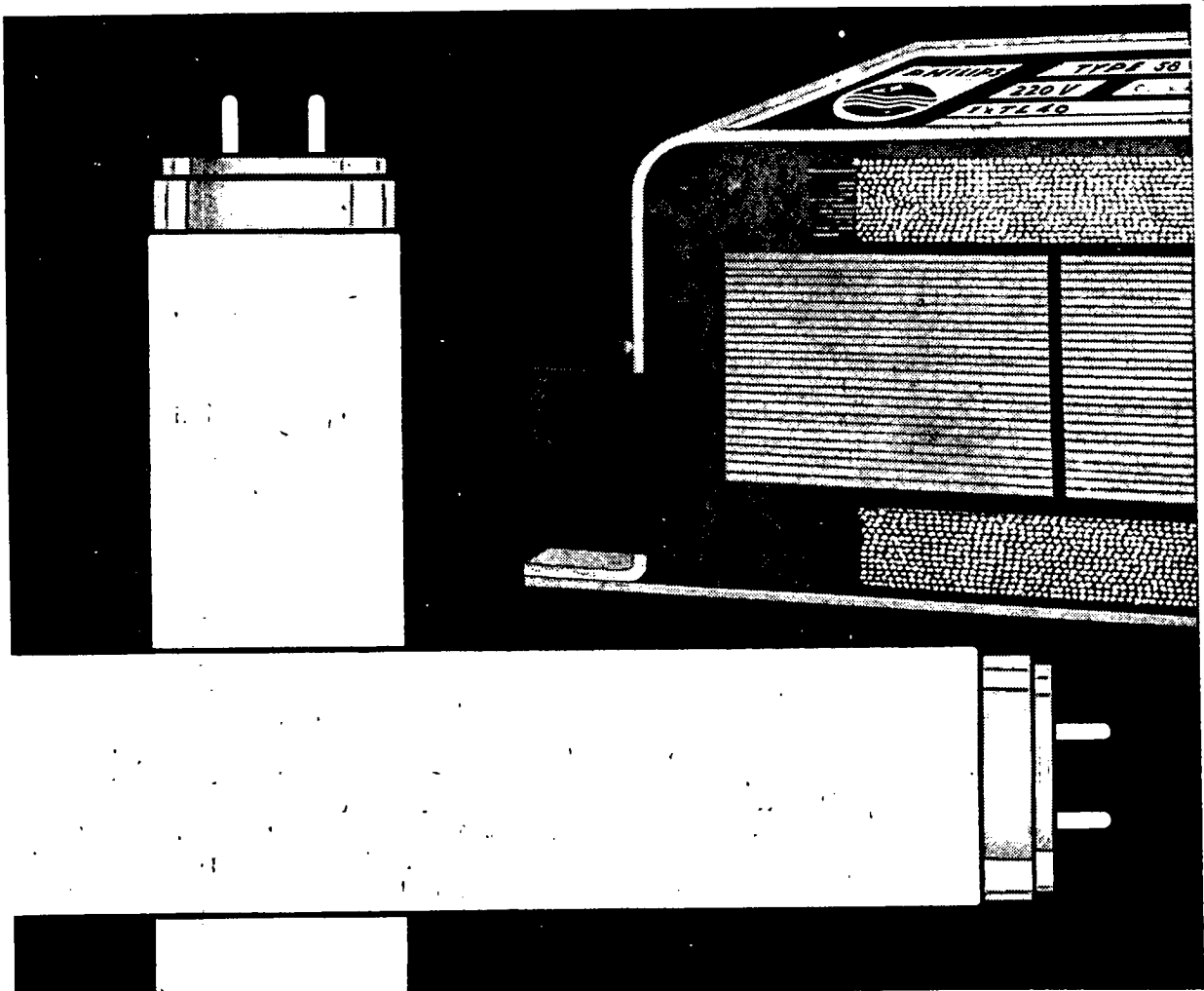
Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

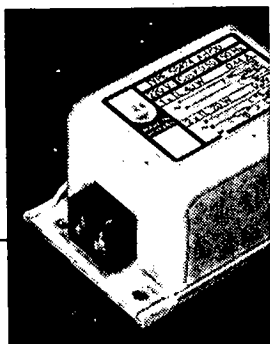
Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

PHILIPS voorschakelapparaten voor toprendement

Eis voor ieder verlichtingsproject met fluorescentie-buislampen de bedrijfszekere Philips voorschakelapparaten. Dit garandeert de meest betrouwbare installatie met de minste bedrijfskosten. Verderé voordelen zijn: kleine afmeting, laag gewicht, blijvend koel, geen brom, lange levensduur, geen onderhoud.

PHILIPS

voor licht

gloeilampen - „TL” buislampen - armaturen - neon

★ Op aanvraag zendt Philips Nederland n.v. Eindhoven u gaarne documentatie-materiaal over „TL” verlichting.

HOLLANDSCHE SOCIETEIT VAN LEVENSVZERKERINGEN N.V.

Hoofdkantoor Nederland:
Herengracht 475, Amsterdam-C. tel. 221322
Head Office Canada:
1130 Bay Street, Toronto 5

...meer dan anderhalve
eeuw levensverzekering

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 31 oktober 1959

Kas, Kassiers en Dag- geldleningen . . . f	74.993.120,81	Kapitaal f	49.000.000,-
Nederlands		Reserve „	22.000.000,-
Schatkistpapier „	413.500.000,-	Bouwreserve „	1.000.000,-
Ander Overheidspapier „	84.975.566,27	Deposito's op Termijn „	433.785.464,87
Wissels „	59.795.120,30	Crediteuren „	775.422.595,60
Bankiers in Binnen- en		Geaccepteerde Wissels „	159.724,99
Buitenland „	100.978.091,20	Door Derden	
Effecten, Syndicaten en		Geaccepteerd „	9.042,54
Waarden „	66.954.938,10	Overlopende Saldi en	
Prolongaties en Voor- schotten tegen Effecten „	39.495.220,50	Andere Rekeningen „	38.195.797,80
Debiteuren „	466.632.810,74		
Deelnemingen (incl. Voorschotten) „	7.247.757,88		
Gebouwen, „	5.000.000,-		
	<u>f 1.319.572.625,80</u>		<u>f 1.319.572.625,80</u>

thans weekblad

waarmee dit speciaal op de
particuliere belegger ingestelde
tijdschrift zeer aan actualiteit
wint.

Publiceert thans ook 1x per 14
dagen de koersen van incou-
rante fondsen, verstrekt door
de Nederl. Credietbank N.V.

Abonnementen (per jaar f 19,—;
per kwartaal f 5.50) kunnen
elk kwartaal ingaan en dienen
te worden opgegeven bij
de Administratie van Bel-Bel,
Postbus 42, Schiedam.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie
van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor stu-
denten f. 19,—; fr. per post
f. 20,10.

Abonnementen worden aan-
genomen door de boekhandel
en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

CO-OP NEDERLAND

vraagt ten behoeve van de Coöperatieve Verbruiksvereniging
„Vooruitgang-Rotterdam”, wegens vertrek van de huidige funk-
tionaris, een

personeelschef

Deze coöperatie, die circa 1000 personeelsleden telt, omvat een
melkverwerkings- en distributiebedrijf, een bakkerijbedrijf, be-
staande uit enige bakkerijen en 25 winkels, een kruideniersbedrijf
met circa 60 winkels, alsmede afdelingen huishoudelijke artikelen,
textiel etc.

Met het oog op de verdere ontwikkeling van het personeelswerk
in dit veelzijdige bedrijf, dienen kandidaten ten aanzien van het
moderne personeelsbeleid te beschikken over ruime kennis en er-
varing, mede op het terrein van beoordelings-, selectie-, introductie-
en opleidingsmethoden.

Zij, die menen aan de gestelde eisen te voldoen en bereid zijn zich
aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen, worden uit-
genodigd onder overlegging van zo volledig mogelijke informatie,
welke vertrouwelijk zal worden behandeld, onder no. 224, schrifte-
lijk contact op te nemen met „CO-OP NEDERLAND”, Afdeling
Algemene Personeelszaken, postbus 6008 te Rotterdam.

CENTRAAL BEHEER

Singel 126-130, Amsterdam-C.

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

WET-RISICO

Bedrijfs-w.a.-verzekering.

Motorrijtuigverzekering
w.a.-dekking voor alle
motorrijtuigen f. 500.000,-
per gebeurtenis.

Ongevallenverzekering voor
inzittenden van personen-
auto's.

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschade-
verzekering voor Industriële
en andere objecten.

Belangrijke besparing op de
premie.

Verzekerd bedrag ruim
2 miljard gulden.

MOLEST-RISICO

Molestverzekering
ingeschreven bedrag ruim
7 miljard gulden.
Stormverzekering
verzekerd bedrag ruim
1 miljard gulden.

VERVOER-RISICO

Transportverzekering van
goederenzendingen in
binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-,
wezen- en invaliditeitsver-
zekering van werknemers.
Verzekerd bedrag ruim
1 miljard gulden.
Belegd vermogen 250
miljoen gulden.

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN

„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

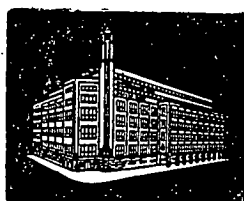
Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

Amsterdamsche Bank

Geconsolideerde Maandstaat per 31 OCT. 1959

in duizenden guldens

in duizenden guldens

	30-9-59	31-10-59		30-9-59	31-10-59
<i>Debet</i>			<i>Credit</i>		
Kas, kassiers en daggeldleningen	150.398	152.288	Kapitaal	90.010	90.010
Nederlands schatkistpapier	550.511	514.761	Reservefonds	49.000	49.000
Ander overheidspapier	101.334	78.900	3 pCt. Deposito-obligatiën per 1962	25.000	25.000
Wissels	141.198	150.113	Deposito's op termijn	441.478	455.349
Bankiers in binnen- en buitenland	219.091	279.352	Crediteuren	1.332.331	1.335.561
Effecten en syndicaten	43.568	38.155	Geaccepteerde wissels	32.832	35.885
Prolongatiën en voorschotten tegen effecten	91.368	91.402	Door derden geaccepteerd	296	138
Debiteuren	743.541	748.127	Overlopende saldi en andere rekeningen	85.901	77.988
Deelnemingen (incl. voorschotten)	15.839	15.833			
Gebouwen, safe-inrichtingen en inventarissen (f 1.-)					
	2.056.848	2.068.931		2.056.848	2.068.931